

**Resultaten van de Monitor
Ruimtelijke Adaptatie**

Resultaten van de Monitor Ruimtelijke Adaptatie

Dr. R. van der Brugge
Drs. G.J. Ellen
Dr. Ir. J. Eshuis

1220109-000

Titel
Resultaten van de Monitor Ruimtelijke Adaptatie

Opdrachtgever Rijkswaterstaat Water, Verkeer en Leefomgeving Locatie Delft	Project 1220109-000	Kenmerk 1220109-000-VEB-0002	Pagina's 41
--	-------------------------------	--	-----------------------

Trefwoorden
Monitoring Ruimtelijke Adaptatie, Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie

Versie	Datum	Auteur	Paraaf	Review	Paraaf	Goedkeuring	Paraaf
	apr. 2015	Rutger van der Brugge		Bouke Ottow		Rosalie Franssen	
		Gerald Jan Ellen					
		Jaspers Eshuis (Erasmus Uni. Rdam)		Arwin van Buuren (Erasmus Uni. Rdam)			

Status
definitief

Inhoud

1 Inleiding	1
1.1 Doel van dit rapport	1
1.2 Opdracht	1
1.3 Afstemming met andere monitoring rond klimaat en adaptatie	2
1.5 Leeswijzer	4
2 Opzet van de monitor	5
2.1 De Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie	5
2.2 Uitgangspunten monitor DBRA	6
2.3 Monitoring: onderdelen en methoden	7
2.4 Organisatie	7
2.5 Aanpak en opbouw van de enquête	7
2.6 Koppeling met Stimuleringsprogramma en Intentieverklaringen	8
2.7 Koppeling met Vitaal en Kwetsbaar	9
3 Resultaten van de monitor	11
3.1 Deelname aan de enquête	11
3.2 Weten	11
3.2.1 Kennis over de gevolgen van klimaatverandering	11
3.2.2 Inzicht in de ruimtelijke omvang	12
3.2.3 Inzicht in de financiële omvang	16
3.2.4 Weten Rijksoverheid	16
3.3 Willen	16
3.3.1 Drive	17
3.3.2 Politieke aandacht	17
3.3.3 Klimaatadaptatie in huidig beleid	18
3.3.4 Willen Rijksoverheid	20
3.4 Werken	21
3.4.1 Borging in planvormen en uitvoeringsprogramma's	21
3.4.2 Nieuw beleid	23
3.4.3 Uitvoering	25
3.4.4 Werken Rijksoverheid	28
3.5 Inschatting van de voortgang	28
3.6 Kansen en Barrières	30
3.7 Samenwerking tussen overheden	31
3.8 Samenwerking tussen overheden en stakeholders	32
3.9 Meekoppelen	32
4 Conclusies	34
4.1 Hoofdconclusies	34
4.2 Tot slot	35
Bijlage(n)	
A Definitieve vragenlijst Enquête DBRA	A-1

1 Inleiding

In het Deltaprogramma zijn in de afgelopen vier jaar de vijf Deltabeslissingen voorbereid. Op Prinsjesdag, 16 september 2014, hebben het ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM), de Unie van Waterschappen (UvW), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) het bestuursakkoord Deltaprogramma getekend en zich daarmee gecommitteerd aan de start van de uitvoering van de Deltabeslissingen, waaronder de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie (DBRA).

Afgesproken is om jaarlijks informatie te verschaffen aan elkaar, de Deltacommissaris en de regering ten aanzien van de voortgang van de uitvoering van de DBRA. Hiertoe is de afspraak gemaakt om gezamenlijk een monitoringsprogramma op te zetten. De monitor dient inzicht in de voortgang te geven en om elkaar 'scherp te houden' met betrekking tot de uitvoering.

In 2017 vindt een tussentijdse (zelf-)evaluatie plaats in hoeverre de betrokken partijen op koers zijn om de doelen van DBRA te realiseren en of extra ondersteuning gewenst is. De doelen van de DBRA zijn om in 2020 klimaatbestendig en waterrobuust inrichten onderdeel te laten zijn van het (ruimtelijke) beleid van de verschillende partijen en om in 2050 de ruimte daadwerkelijk klimaatbestendig en waterrobuust ingericht te laten zijn.

1.1 Doel van dit rapport

In dit rapport worden de eerste (deel)resultaten van de monitor DBRA gepresenteerd. Het betreft de resultaten van de enquête die in de periode februari-maart 2015 is uitgestuurd naar alle waterschappen, provincies en gemeenten en aanvullende interviews met de Rijksoverheid (zie 2.2. voor de verdere opbouw van de monitor).

De enquête is door de decentrale overheden ingevuld en de resultaten in deze rapportage geven aan hoe de partijen zelf hun voortgang inschatten. Naast de enquête is een klein aantal gerichte interviews gehouden ter verdieping en duiding van de resultaten. De enquête zal jaarlijks terugkeren. Deze editie vormt de nulmeting, waarmee de resultaten van volgende jaren kunnen worden vergeleken om zodoende inzicht te krijgen in de voortgang. Dit moment is gekozen als nulmeting omdat het op de scheidslijn ligt tussen de Deltabeslissingen uit 2014 en het starten met de implementatie van deze Deltabeslissingen in 2015.

1.2 Opdracht

IenM, UvW, IPO en VNG hebben Deltares en de Erasmus Universiteit een opdracht gegeven om ten aanzien van de DBRA een monitor op te zetten en uit te voeren. Doel van de monitor is de voortgang te bepalen en of de partijen op koers liggen om de ambities uit de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie te realiseren. Dit dient als input voor de jaarlijkse rapportage van de deltagcommissaris aan de regering en als input voor de tussentijdse beleidsevaluatie in 2017.

De monitor geeft een onderbouwing voor het antwoord op de volgende centrale vragen in de evaluatie van 2017:

- Hoe ver zijn de overheden met het doorlopen van de stappen 'weten', 'willen' en 'werken' en is dit voldoende om de doelen van 2020 te halen?
- In hoeverre zijn de ontwikkelde instrumenten toereikend om de doelstellingen in 2020 te behalen? Welke factoren spelen een rol in het wel of niet bereiken van deze doelen?
- Is het nodig om de bestuurlijke afspraken in 2017 aan te passen en aanvullend instrumentarium te ontwikkelen om de doelstelling 2020 te halen?

1.3 Afstemming met andere monitoring rond klimaat en adaptatie

Deze monitor maakt deel uit van het totale monitoringsprogramma rond de Deltabeslissingen dat wordt gecoördineerd door de staf Deltacommissaris (staf DC). Er is bij het opstellen van het monitoringsplan afgestemd met de staf DC en met het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), dat verantwoordelijk is voor de monitoring van de Nationale Adaptatiestrategie (NAS). Uiteraard is ook rekening gehouden met bestaande monitoringsprogramma's en initiatieven zowel vanuit het Rijk, decentrale overheden en bijvoorbeeld drinkwaterbedrijven (VEWIN). Dit om 'overbelasting' van decentrale overheden voor het verzamelen van gegevens te voorkomen.

Staf DC geeft aan dat in 2015 de monitoring van de Deltabeslissingen nog in ontwikkeling is. Met betrekking tot de monitoring van de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie willen de auteurs benadrukken dat koppelingen met de hieronder beschreven monitoringstrajecten voor de hand ligt. Er is ook contact geweest met deze trajecten en voor zover mogelijk is samengewerkt. Voor deze 0-meting bleken de mogelijkheden hier echter beperkt. Dit verdient voor de monitor in 2016 meer aandacht.

Gemeentelijke barometer fysieke leefomgeving

Samen met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) organiseert Royal HaskoningDHV de 'Gemeentelijke barometer fysieke leefomgeving'. Deze monitor geeft gemeenten inzicht in trends, ontwikkelingen, knelpunten, innovaties en oplossingsrichtingen in de fysieke leefomgeving. De jaarlijkse monitor bestaat uit een uitgebreide enquête met jaarlijks veranderende vragen en interviews gehouden onder bestuurders en ambtenaren met een portefeuille op de terreinen ruimtelijke ontwikkeling, stedelijk beheer, openbare ruimte, milieu en duurzaamheid, woonbeleid, vastgoedbeheer, bouw, verkeer en vervoer.

Zeven thema's binnen de fysieke leefomgeving staan centraal. De derde wordt momenteel uitgevoerd waarbij extra aandacht is voor het thema water, waarbij de volgende aspecten aan de orde komen: klimaatadaptatie, waterkwantiteit, waterketen, samenwerking en het Deltaprogramma. Qua thematiek is er dit jaar vrij veel overlap met de monitor DBRA. Het ligt daarom voor de hand om de resultaten uit beide monitors naast elkaar te leggen en te vergelijken op grote verschillen. De resultaten voor 2015 worden echter op 2 juni 2015 (de 1ste dag van het VNG Jaarcongres te Apeldoorn) gepresenteerd en kunnen daarom nog niet volledig worden meegenomen in deze rapportage. In tekstbox 1 is wel een uitsnede uit de rapportage die 2 juni gepresenteerd zal worden opgenomen. Meer informatie over de Gemeentelijke barometer fysieke leefomgeving zie:

<http://www.royalhaskoningdhv.com/nl-nl/nederland/specials/barometer>

Tekstbox 1: uitsnede resultaten gemeentelijke barometer fysieke leefomgeving onderdeel Klimaatadaptatie (Bron: RoyalHaskoningDHV)

Meer dan de helft van de gemeenten (57%) verwacht dat de klimaatproblemen de komende jaren zullen toenemen. Wateroverlast door hevige neerslag is volgens de gemeenten (83%) het meest urgente klimaatprobleem. De gemeenten (72%) hebben hiervoor klimaat adaptatie doelen opgesteld. Bijna alle gemeenten (90%) geven aan dat ze de kwetsbare objecten/locaties voor hemelwateroverlast in beeld hebben.

De kennis over waterrobuustheid en klimaatbestendigheid (“weten”) verkrijgen de gemeenten vooral door praktische kennis van de eigen medewerkers, meldingen van bewoners, politie, brandweer, etc. en berekeningen / analyses van het stedelijke watersysteem. Waterveiligheid (overstroming), grondwater over- en onderlast (droogte) en hittestress zien de gemeenten als een veel minder urgent klimaatprobleem (respectievelijk 16%, 4% en 14%).

Het is dan ook niet verwonderlijk dat meer dan de helft van de gemeenten (59%) aangeeft dat de politieke aandacht voor de klimaatthema's toeneemt. Een gevolg van deze toename van de politieke aandacht is dat veel gemeenten (44%) van plan zijn inwoners en ondernemers actief te stimuleren bewust met het klimaat om te gaan en waar mogelijk adaptieve maatregelen te nemen. Slechts een minderheid van de gemeenten (12%) geeft aan dat de klimaatthema's geen belangrijke rol spelen bij de dagelijkse werkzaamheden.

Het “weten” en “willen” is voor het thema “Water en Klimaatadaptatie” binnen de meeste gemeenten goed verankerd. De beleidsmatige en juridische doorwerking van deze ambitie in beleidsuitvoering (“werken”) begint ook steeds meer vorm te krijgen

Lokale Klimaatagenda 3.0

De Lokale Klimaatagenda (LKA) is een monitor op initiatief van de toenmalige Staatssecretaris Infrastructuur en Milieu Joop Astma (nu: Wilma Mansveld) om ‘werk te maken van klimaat’. De monitor loopt van 2011 tot heden en richt zich op het verkrijgen van inzicht, kansen en barrières met betrekking tot klimaatbeleid bij decentrale overheden, zowel CO2-reductiedoelstellingen als klimaatadaptatie. De monitor werd uitgevoerd door Agentschap NL (nu: Rijkswaterstaat Water, Verkeer en Leefomgeving).

De monitor lokale klimaatagenda 3.0 omvat vijf thema's: duurzaam gebouwde omgeving, duurzame mobiliteit, duurzame bedrijven, duurzame energieproductie en klimaatneutrale stad/regio. Met betrekking tot het laatste genoemde thema is de monitor vooral op zoek naar klimaatadaptatie- en klimaatmitigatieprojecten in verschillende sectoren (zoals vastgoed, mobiliteit, industrie water, landbouw etc.) waar anderen van kunnen leren. De enquête is in 2015 (peildatum 24 maart) ingevuld door meer dan 70 gemeenten. Relevant voor de monitor DBRA is dat op de vraag waar behoefte aan is, circa 38% van de respondenten aangeeft behoefte te hebben aan inhoudelijke kennis, circa 32% aan procesmatige kennis, circa 42% aan voorbeeldprojecten, circa 44% aan nuttige tools. Daarnaast geeft circa 37% aan behoefte te hebben aan financiële ondersteuning/cofinanciering en circa 30% geeft aan ondersteuning te willen bij bestuurlijke en politieke agendering. De belangrijkste bovenlokale knelpunten die worden ervaren zijn financiële en fiscale regelgeving (ca. 85%). Ook schieten bevoegdheden te kort (45%) en wordt regelgeving als belemmerend (52%) ervaren. Tenslotte geven de respondenten aan dat er behoefte is aan experimenteeruimte (47%).

De definitieve resultaten zullen worden gepresenteerd op http://www.rwsleefomgeving.nl/onderwerpen/lokaal_klimaatbeleid/

Klimaatverbond

De Vereniging Klimaatverbond Nederland, kortweg het Klimaatverbond, heeft meer dan 150 leden bij gemeenten, provincies en waterschappen. De leden hebben met elkaar afgesproken om samen te werken aan de noodzakelijke energietransitie van fossiel naar 100% hernieuwbaar. Steeds meer aandacht komt er ook voor de klimaatadaptatie. Recentelijk heeft het klimaatverbond een strategische notitie klimaatadaptatie opgesteld en verspreid onder de leden. Daarin komt naar voren dat klimaatadaptatie niet zozeer wordt gezien als op zich zelf staand beleid, maar wordt verbonden met ander beleid. Niettemin stelt het klimaatverbond zich ten doel dat binnen drie jaar, eind 2017, al haar leden klimaatadaptatiebeleid hebben ontwikkeld. Naar aanleiding van strategische visie wordt een consultatieronde (telefonische interviews) onder de leden gehouden over de verwachte korte termijn en lange termijn gevolgen en oplossingen, kansen en barrières. De resultaten van deze consultatie zullen later dit jaar naar buiten worden gebracht. Ten aanzien van de monitor DBRA heeft het Klimaatverbond in haar consultatieronde op verzoek van Deltares ook een aantal vragen relevant voor de DBRA meegenomen in 3 interviews met gemeenten.

Voor meer informatie zie: <http://www.klimaatverbond.nl/thema/klimaatadaptatie>

1.5 Leeswijzer

Het voorliggende rapport bevat vier hoofdstukken. Hoofdstuk 1 vormt de inleiding waarin de achtergrond en organisatorische context van de monitor staan beschreven. Hoofdstuk 2 beschrijft de opzet en onderzoeksmethode van de monitor. Hoofdstuk 3 geeft de belangrijkste resultaten weer ten aanzien van 'weten', 'willen' en 'werken' en de voortgang van de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie. Hoofdstuk 4 bevat de belangrijkste conclusies van de monitor.

2 Opzet van de monitor

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op welke wijze de monitor is vormgegeven, de uitgangspunten, de organisatorische context en gemaakte afspraken tussen de partijen.

2.1 De Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie

In de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie (DBRA) spreken rijk, provincies, gemeenten en waterschappen af om waterveiligheid en klimaatbestendigheid integraal mee te gaan wegen bij ruimtelijke ontwikkelingen. De ambitie daarbij is dat in 2020 klimaatbestendig handelen en waterrobuust inrichten een integraal onderdeel van hun beleid en handelen is, zodat Nederland in 2050 ook daadwerkelijk klimaatbestendig is ingericht. Dit houdt in dat er geen extra risico's ontstaan als gevolg van klimaatverandering. Om deze ambitie handen en voeten te geven zijn in de deltabeslissing afspraken gemaakt over de aanpak, namelijk dat partijen zorgen voor een afweging via drie stappen: weten, willen en werken (zie: Tekstbox 2).

Belangrijke nuancering die door het Rijk en de decentrale overheden hierbij wordt gemaakt is dat het geen automatisme is dat er na de stap van 'weten' ook *automatisch* een stap 'willen' en 'werken' volgt. Als uit de stap 'weten' blijkt dat er niet/nauwelijks een opgave is, dan stopt het proces. En als uit de stap 'willen' volgt dat de overheid op dit punt geen ambitie heeft (bijvoorbeeld vanwege andere prioriteiten of omdat zij de gevolgen accepteert), dan stopt het proces ook.

Tekstbox 2: Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie (letterlijke tekst uit Deltaprogramma 2015 – Werk aan de Delta, p. 30)

1. Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen de gezamenlijke ambitie vastleggen dat Nederland in 2050 zo goed mogelijk klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht en bij (her)ontwikkelingen geen extra risico op schade en slachtoffers ontstaat voor zover dat redelijkerwijs haalbaar is;
2. klimaatbestendig en waterrobuust inrichten uiterlijk in 2020 onderdeel is van het beleid en handelen van deze partijen, door bij hun regionale en lokale ruimtelijke afwegingen de waterrobuustheid en klimaatbestendigheid van het eigen plangebied te analyseren ('weten'), de resultaten van deze analyse te vertalen in een gedragen ambitie en een adaptatiestrategie met concrete doelen ('willen') en de beleidsmatige en juridische doorwerking van deze ambitie te borgen voor uitvoering ('werken');
3. ieder van deze partijen aan de overeengekomen gezamenlijke ambitie invulling geeft op basis van de eigen verantwoordelijkheden en bevoegdheden; deze partijen hiervoor een aantal generieke uitgangspunten hanteren [*red. , zoals beschreven op pagina 168-169 van het Deltaprogramma 2015 – Werk aan de Delta*]
4. de watertoets zijn wettelijke verankering als procesinstrument behoudt en de toepassing vroeg in het ruimtelijk proces plaatsvindt;
5. de overheden gezamenlijk de Handreiking ruimtelijke adaptatie en een Stimuleringsprogramma ruimtelijke adaptatie beschikbaar stellen als ondersteunende instrumenten voor het realiseren van de ambitie;
6. het Rijk ervoor zorgt dat nationale vitale en kwetsbare functies uiterlijk in 2050 beter bestand zijn tegen overstromingen [*red. interdepartementale afspraken hierover zijn beschreven op pagina 170-176 van het Deltaprogramma 2015 – Werk aan de Delta*] en daarvoor zo nodig in 2020 of zoveel eerder als mogelijk beleid en regelgeving heeft vastgesteld;
7. in 2017 (en daarna regelmatig in het Deltaprogramma) een evaluatie plaatsvindt over de voortgang van de klimaatbestendige en waterrobuuste inrichting en de instrumenten die beschikbaar zijn om de ambitie te realiseren.

2.2 Uitgangspunten monitor DBRA

In het synthesedocument Ruimtelijke Adaptatie¹(RA) wordt een drietal uitgangspunten genoemd die relevant zijn voor wat gemonitord gaat worden en het type monitoring waarmee dat plaatsvindt.

1. Eerste uitgangspunt is dat de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie een transitie veronderstelt. DBRA beoogt een cultuuromslag zodat dat bij elk ruimtelijk besluit klimaatbestendigheid en waterrobuustheid worden meegewogen. In 2020 moet in het beleid concreet zijn vastgelegd hoe waterrobuust en klimaatbestendig te handelen, zodat Nederland in 2050 ook daadwerkelijk klimaatbestendig is ingericht.
2. Tweede uitgangspunt is dat het zelfregulerend vermogen gestimuleerd moet worden. Dit houdt in dat de overheid de transitie co-creëert met andere partijen uit het veld, zoals burgers, maatschappelijke organisaties en ondernemers.
3. Derde uitgangspunt is het principe van meekoppelen. Gebleken is dat klimaatadaptatie vrijwel nooit de primaire doelstelling is, en dat de klimaatadaptatiedoelstelling meegekoppeld moet worden met andere doelstellingen. Meekoppelen zou daarom standaard moeten worden in de werkwijze (mainstreaming).

Deze drie uitgangspunten geven weer dat de uitvoering van de DBRA een zoek- en leerproces is: partijen gaan gezamenlijk op zoek naar hoe deze transitie vorm te geven, in een bepaald gebied, en samen met andere partijen. Dat houdt in dat uitsluitend een traditionele rol van monitoring - in de zin van zijn doelen wel of niet gehaald – geen recht doet aan het proces. De monitor is daarom niet uitsluitend gericht op meten van de voortgang.

Nut van een monitor is dat het inzicht kan aanreiken om de voortgang te versnellen door activiteiten beter te richten ('doen we de juiste dingen?'). Dit vraagt om zogenaamde *reflexieve monitoring*: het kunnen reflecteren op de eigen rol, verantwoordelijkheden en institutionele structuren in relatie tot het beoogde doel.

Het raamwerk voor transitie-monitoring geeft dit ook weer. Op het hoogste abstractieniveau staat de ambitie van de DBRA. Het abstractieniveau daaronder (programma niveau) beschouwt in hoeverre beleid van de verschillende overheden bijdraagt aan de beoogde transitie. Het laagste niveau van abstractie beschouwt concrete (gebieds-)projecten en activiteiten die bijdragen aan die vormgeven aan het beleid en bijdragen aan de transitie. De drie niveaus zijn recursief, dat wil zeggen, als de doelen van de transitie veranderen, veranderen de twee lagen daaronder ook mee. Omgekeerd, door leerervaringen op het laagste niveau, kan op het beleidsniveau worden besloten om beleid aan te passen. Dit heeft dan mogelijk ook gevolgen voor de richting van de beoogde transitie.

Kortom, de beoogde transitie is een zoek- en leerproces en de monitor zou het adaptieve karakter van dit proces zo goed mogelijke moeten ondersteunen. De monitor zelf moet daarom ook adaptief zijn. Het moet kunnen inspelen op de vragen die bij de partijen leven, hen in staat stellen te leren van 'best practices' elders en te reflecteren wat dat betekent voor de beoogde transitie, het eigen beleid en de projecten.

Ten aanzien van zelfregulering en meekoppelen biedt de het traject van monitoring – met name kansen door dit te verbinden met de onderdelen van het stimuleringsprogramma ruimtelijke adaptatie, vitale en kwetsbare functies (punten 3,5 en 6 in tekstbox 2),

---

¹ Deltaprogramma 2015 incl. synthese documenten: <http://www.deltacommissaris.nl/deltaprogramma/publicaties/>

2.3 Monitoring: onderdelen en methoden

De monitor beoogt om enerzijds de voortgang ten aanzien van de gemaakte afspraken in de DBRA te bepalen, anderzijds beoogt het recht te doen aan het zoek- en leerproces en het adaptieve karakter van de transitie zoals in de voorgaande paragraaf beschreven. De monitor is daarom opgebouwd langs de volgende lijnen:

- Een jaarlijkse enquête, die naar alle waterschappen, provincies en gemeenten wordt verstuurd. Een belangrijk deel van deze vragen betreft het bepalen van de voortgang. Deze vragen zullen jaarlijks terugkeren om zo een beeld te kunnen geven over de tijd. Een tweede deel betreft de kansen en barrières. Dit deel is flexibel en zal jaarlijks aangepast worden omdat bij het doorlopen van het proces steeds weer nieuwe kansen en barrières zullen ontstaan. De eerste enquête is eind februari 2015 verstuurd en fungeert als nulmeting.
- (Beknopte) analyse van beleidsplannen van Rijk en decentrale overheden (behorende bij de nul-meting)
- Een aantal gestructureerde interviews om de enquête beter te kunnen duiden en anderzijds verdiepend inzicht te krijgen in de kansen en barrières. Bij het bepalen van personen die worden geïnterviewd, is vooral gekeken naar een afspiegeling van organisaties die de duiding en verdieping ten goede komt.
- Een aantal semi gestructureerde interviews met beleidsmedewerkers bij het Rijk/Rijkswaterstaat, dit om ook in beeld te brengen hoe het Rijk omgaat met de opgaven ten aanzien van ruimtelijke adaptatie. De enquête die naar de decentrale overheden wordt verstuurd is minder geschikt vanwege de beperkte diversiteit (er is maar 1 Rijksoverheid). Daarom is gekozen voor interviews.
- Een jaarlijkse leerbijeenkomst om in een grotere groep de resultaten van de monitor te bespreken, lessen te trekken en te reflecteren op het transitieproces. Hier zal ook de vraag worden besproken ten aanzien van de evaluatie in hoeverre de aanwezigen achten dat de DBRA doelstellingen zullen worden gehaald.

2.4 Organisatie

De monitor is een gezamenlijk verantwoordelijkheid van Rijk, UvW, VNG en IPO. De opzet en uitvoering van de monitor is in handen van Deltares en de afdeling Bestuurskunde van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Kwaliteitsinstituut Nederlandse Gemeenten (KING) heeft de enquête verstuurd en de data verzameld.

2.5 Aanpak en opbouw van de enquête

De enquête is verzonden naar alle gemeenten, provincies en waterschappen. De enquête bestaat uit twaalf vragen die betrekking hebben op de voortgang van de uitvoering van de DBRA. De vragen zijn door de respondenten (zoveel mogelijk) gescoord op een vijfpuntschaal. De scores geven een beeld van de voortgang. De definitieve vragenlijst van de enquête is opgenomen in bijlage A.

Bij de opbouw van de enquête is rekening gehouden met de in de DBRA voorgestelde werkwijze van weten - willen – werken. De resultaten van de enquête geven een beeld van de stand van de kennis met betrekking tot de analyse van de waterrobuustheid en klimaatbestendigheid van het (plan)gebied en de functies (weten), vertaling van de bedreigingen en kansen uit de analyse in een gedragen ambitie en adaptatiestrategie (willen) en beleidsmatige en juridische doorwerking van de ambitie (werken).

Daarnaast is rekening gehouden met de veelvormigheid van de effecten van klimaatverandering. Er wordt daarom steeds onderscheid gemaakt tussen de beleidsthema's waterveiligheid, wateroverlast, droogte en hittestress. De verschillende verschijningsvormen vragen om verschillende vormen van ruimtelijke adaptatie.

2.6 Koppeling met Stimuleringsprogramma en Intentieverklaringen

Het stimuleringsprogramma heeft als doel de omslag in denken en doen over water en ruimte te stimuleren zodat "in 2020 waterrobuust en klimaatbestendig inrichten normaalste zaak van de wereld is". De doelgroep van het programma zijn bestuurders, managers, vakspecialisten.

Het programma heeft twee focuspunten (programmaliijnen).

- Investeren in ontwikkelingen die aangrijpingspunt zijn voor ruimtelijke adaptatie: op 'lopende gebiedsontwikkeling' door middel van 15 impactprojecten. Daarnaast worden adviseurs benoemd die 'in kind' advies geven in adviesprojecten.
- Investeren in (toekomstig) betrokken mensen: de beoogde verandering in denken en doen wordt bereikt doordat een betrokken groep mensen, ieder vanuit een eigen rol, er voor kiest om het klimaatbestendig en waterrobuust inrichten mee te nemen in zijn of haar werk. Dit kan een bestuurder zijn die een andere opdracht geeft, een manager die andere jaarplannen maakt of een vakspecialist die andere inrichtingsplannen ontwerpt. Samen zorgen zij voor deze verandering. Door met het Stimuleringsprogramma te investeren in de juiste mensen, bevordert je dit proces. Je versterkt ermee de olievlekwerking van het proces.

Het stimuleringsprogramma is op 1 januari 2015 van start gegaan (zie <http://www.ruimtelijkeadaptatie.nl/nl/stimuleringsprogramma>). Het stimuleringsprogramma maakt vanwege het opstart proces waarin het nu zit geen onderdeel uit van deze monitor. Dit jaar zal worden bepaald hoe de monitoring en evaluatie van het programma kan plaatsvinden.

Ook de regionale intentieverklaringen (zie: <http://www.ruimtelijkeadaptatie.nl/nl/teken-de-intentieverklaring>) vormen geen onderdeel van deze monitor. Op dit moment wordt t.a.v. de intentieverklaringen nog nagedacht over het vervolg, de relatie met het stimuleringsprogramma en de monitoring en evaluatie.

De handreiking ruimtelijke adaptatie (www.ruimtelijkeadaptatie.nl) is sinds november 2014 beschikbaar. Hieronder in tekstbox 3 is beknopt enig inzicht in bezoek en gebruik van de deze website aangegeven.

Tekstbox 3: Inzicht in bezoek en gebruik www.ruimtelijkeadaptatie.nl

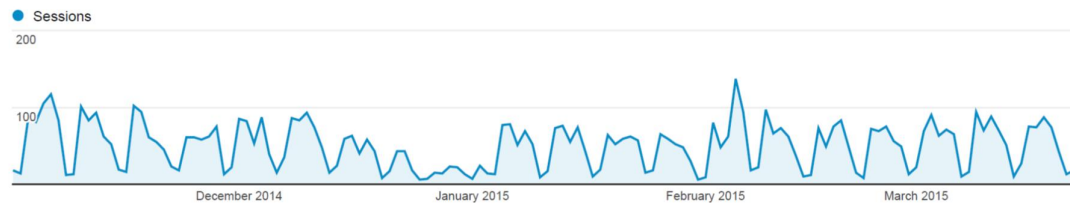
Zoals hiervoor aangegeven is het stimuleringsprogramma 1 januari 2015 gestart en effecten en gebruik zijn nog lastig in kaart te brengen. Om echter toch al enig beeld te kunnen schetsen is contact gezocht met de stichting CAS om een beeld te krijgen van het gebruik van de internetportal www.ruimtelijkeadaptatie.nl. **CAS is beheerder van de website.**

Op basis van bezoekers statistieken komt dan het volgende beeld naar voren. De website is sinds 1 november 2014 tot 25 maart 2015 bezocht door ruim 4000 unieke bezoekers. Van deze bezoekers was 53% nieuwe bezoekers en keerde 47% vaker terug op website. Het grootste deel van de bezoekers bekeek deze in het Nederlands (meer dan 75%), daarnaast werd de website ook door 16% van de bezoekers gelezen in het Engels. De bezoekers verbleven gemiddeld per bezoek bijna 4 minuten op de website.

Omdat bovenstaande statistieken wellicht wat abstract zijn is met stichting CAS besproken dat *ter illustratie* de gevestigde website www.helpdeskwater.nl als referentie dient. Dit is een gevestigde naam en is dan ook een zeer ambitieuze referentie. Voor 2013 was het aantal bezoekers van deze website tussen de 10.000 en 20.000 per maand. Gemiddeld was dit ongeveer 13 duizend bezoekers per maand. In vergelijking met deze website lijkt het aantal bezoekers van ruimtelijke adaptatie klein, echter het gaat hier om een nieuwe site en wat opvalt

is dat het bezoekers aantal heel constant is (hieronder weergegeven aan de hand van het aantal 'sessies' dat is opgestart per dag). **De dip in januari is te verklaren door de vakantieperiode. De wekelijkse dips in de figuur worden veroorzaakt door het weekend.**

Ten aanzien van de onderwerpen die bekeken worden zijn de volgende pagina's het meest bezocht: hulpmiddelen, handreiking, klimaat effectatlas en kwetsbaarheid. Wat betreft weten, willen, werken, hier wordt beperkt op doorgeklikt. Voor deze 'sub' pagina's wordt respectievelijk door 2,5% van de bezoekers doorgeklikt naar *weten*, iets minder dan 1% klikt door naar *willen* en de sub pagina *werken* wordt door minder dan 0,1% van de bezoekers bezocht.

Voor de afgelopen periode was het nog niet mogelijk om inzicht te krijgen in de downloads, voor volgend jaar kan dit wel worden meegenomen.

2.7 Koppeling met Vitaal en Kwetsbaar

In de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie (DBRA) staat dat het Rijk ervoor zorgt dat nationale vitale en kwetsbare functies uiterlijk in 2050 beter bestand zijn tegen overstromingen. Voor de aanpak in de komende jaren zijn 13 specifieke afspraken gemaakt met de ministeries die verantwoordelijk zijn voor de functies of onderdelen daarvan (IenM, EZ, VenJ en VWS).

Het bepalen van de voortgang ten aanzien van deze afspraken op rijksniveau valt buiten dit rapport/deze monitor en wordt apart geëvalueerd en gemonitord. Wel zijn in de enquête enkele vragen opgenomen ten aanzien van de kennis over de risico's voor vitale en kwetsbare functies. Dit is gedaan om ook een beeld te krijgen van de mate waarin het onderwerp speelt bij de decentrale overheden.

3 Resultaten van de monitor

3.1 Deelname aan de enquête

De enquête is ingevuld door 129 respondenten (105 gemeenten, 8 provincies, en 16 waterschappen). De respons onder de gemeenten was 27%, onder provincies 67%, en onder waterschappen tevens 67%. Op basis van deze respons kunnen gedegen uitspraken worden gedaan. Enige voorzichtigheid is geboden bij de interpretatie van de data over de provincies. Ondanks dat bij de provincies de respons procentueel uitstekend is (67%) is het (door het lage aantal provincies) strikt genomen statistisch niet mogelijk om met zekerheid vast te stellen of deze uitspraken gelden voor de hele populatie van 12 provincies.

3.2 Weten

Het eerste deel van de monitor brengt het 'weten' in beeld en gaat in op de vraag in hoeverre waterschappen, provincies en gemeenten kennis hebben van de klimaateffecten en mogelijke (ruimtelijke) adaptatiemaatregelen.

3.2.1 Kennis over de gevolgen van klimaatverandering

Uit de resultaten van de enquête blijkt dat zowel de waterschappen als de gemeenten en provincies redelijk tot goed bekend zijn met de gevolgen van klimaatverandering ten aanzien van de thema's wateroverlast, waterveiligheid en droogte. Tabel 1 laat zien dat de kennis op het gebied van wateroverlast en waterveiligheid (overstromingsrisico's) het hoogste is. De provincies en waterschappen geven aan dat op deze gebieden een hoge tot zeer hoge mate van kennis hebben. De gemeenten zitten iets lager, maar op het gebied van wateroverlast schatten zij hun kennis ook hoog. De scores voor hittestress liggen beduidend lager. De scores van zowel de waterschappen, provincies als de gemeenten liggen tussen de twee en de drie en dat houdt in dat het kennisniveau op dit gebied relatief lager wordt beoordeeld. Het kennisniveau ten aanzien van de klimaateffecten op vitale en kwetsbare functies scoort gemiddeld 2,7. Hier zijn geen significante verschillen tussen de organisatietypen.

Tabel 1. Gemiddelde score voor gemeenten, provincies en waterschappen t.a.v. kennis op het gebied van gevolgen van klimaatverandering

In hoeverre weet uw organisatie wat de gevolgen van klimaatverandering zijn voor: (1 = zeer lage mate, 2 = in lage mate, 3 = noch in lage mate, noch in hoge mate, 4 = in hoge mate, 5 = in zeer hoge mate)					
	Wateroverlast	Droogte of watertekorten	Overstromingsrisico	Hittestress	Vitale en kwetsbare functies
Gemeente	3,7	3,0	3,6	2,5	2,8
Provincie	4,1	4,5	4,8	2,9	2,6
Waterschap	4,5	4,1	4,6	2,2	2,9

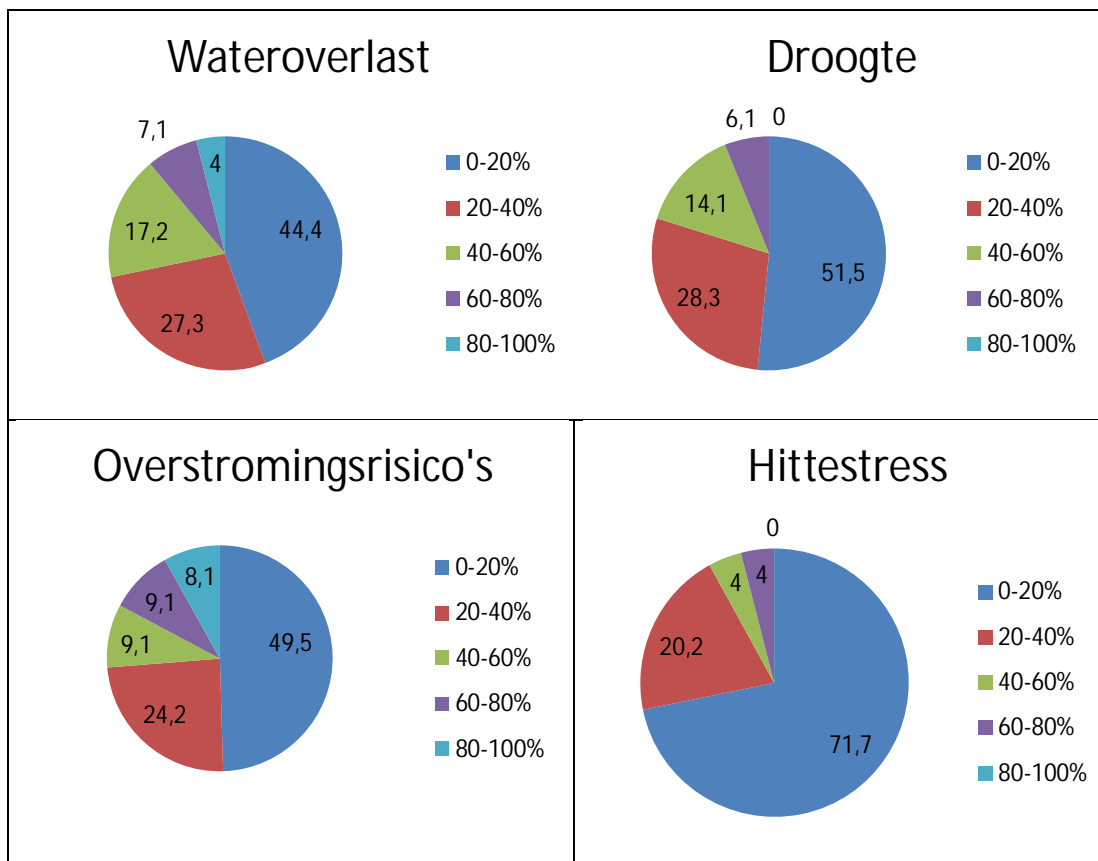
Kijkend naar de verschillen tussen waterschappen, provincies en gemeenten valt op dat het kennisniveau over de gevolgen van klimaatverandering gemiddeld het hoogste is bij de waterschappen. De gemeenten lijken gemiddeld minder goed op de hoogte te zijn van eventuele droogte (watertekorten) dan de waterschappen en de provincies. Dit is te mogelijk te verklaren vanuit het feit dat droogte veelal speelt in landelijk gebied (landbouw of natuur) en minder een probleem vormt in bebouwd gebied, met uitzondering van funderingsproblematiek (paalrot). De verschillen tussen de typen organisaties zijn significant, behalve voor hittestress en vitale en kwetsbare functies.

3.2.2 Inzicht in de ruimtelijke omvang

Om meer inzicht te krijgen in de omvang van de ruimtelijke adaptatie opgave is in de enquête gevraagd om in te schatten bij welk percentage van het beheersgebied ruimtelijke adaptatie van toepassing is.

Wat betreft de verwachtingen ten aanzien van het % van het beheergebied waar aanpassingen nodig zijn ten behoeve van de thema's ruimtelijke adaptatie, zijn hieronder per decentrale overheid de resultaten weergegeven (figuren 1 t/m 3 en tabel 2).

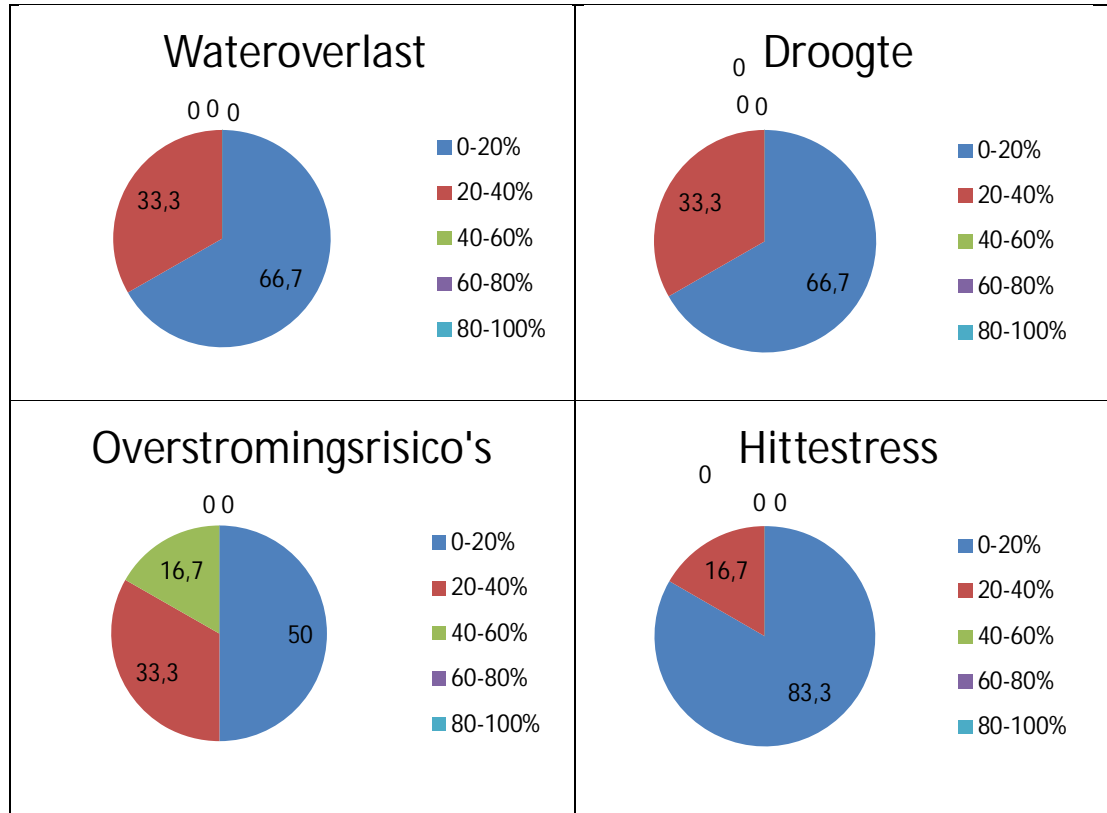
Bijna de helft van de gemeenten verwacht dat de opgave voor ruimtelijke adaptatie ten aanzien van wateroverlast beperkt blijft tot 0-20% van het beheergebied, ongeveer in 1/3 van de gevallen verwacht dat dit van toepassing is op 20-40% en bijna 1/3 van de gemeenten verwacht tussen de 40 en 100% van het beheergebied aanpassingen nodig zijn ten behoeve van wateroverlast. In het geval van droogte is de categorie 0-20% iets groter, en de categorie 40-60% juist kleiner. Opvallend is ook dat bijna 20% van de gemeenten aangeeft dat overstromingsrisico's om ruimtelijke adaptatie vragen in 60-100% van het beheergebied. Ruimtelijke adaptatie ten aanzien van hittestress lijkt voornamelijk kleinschalig te zijn. Meer dan driekwart van de gemeenten geeft aan dat ruimtelijke adaptatie van toepassing is op 0-20% van het beheergebied.

Figuur 1 Voor welk % van het grondgebied in uw gemeente verwacht u dat ruimtelijke aanpassingen nodig zijn m.b.t.: wateroverlast, droogte, overstromingsrisico's en hittestress.

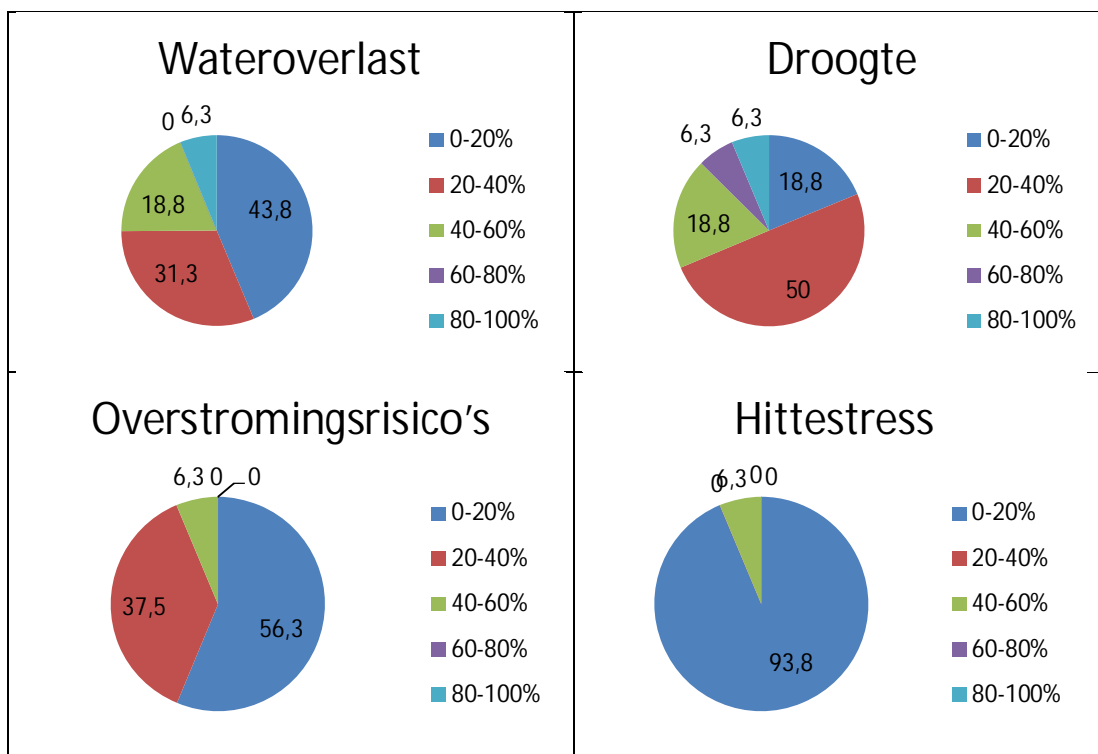
Van de provincies (figuur 2) geeft 2/3 aan dat nog slechts voor 0-20% van het grondgebied wateroverlast maatregelen voor ruimtelijke adaptatie nodig zijn. Een zelfde verhouding geeft aan dat dit ook geldt voor droogte. Wat betreft de overstromingsrisico's zien de provincies hier toch een wat grotere opgave, bijna 1/5 geeft aan dat op 40-60% van het beheersgebied

ingrepen zullen plaatsvinden. Tenslotte voor hittestress ziet meer dan 80% hier een beperkte aanpassing ten behoeve van ruimtelijke adaptatie.

Figuur 2 Voor welk % van het grondgebied in uw provincie verwacht u dat ruimtelijke aanpassingen nodig zijn m.b.t.: wateroverlast, droogte, overstromingsrisico's en hittestress.

De waterschappen (figuur 3) geven ten aanzien van wateroverlast aan dat zij enige ruimtelijke adaptatie verwachten. Drie kwart van de waterschappen geeft aan dat dit nodig is voor minder dan 40% van het beheergebied. Een vijfde verwacht dat dit van toepassing is op 40-60% van het beheergebied. Iets meer dan 1/10^e van de waterschappen verwacht dat ruimtelijke adaptatie om droogte tegen te gaan van toepassing is op 60 tot 100% van het beheergebied, bijna 1/5 verwacht dat het nodig is in 40-60% van het beheergebied en de helft op 20-40%. Tenslotte verwacht 1/5 van de waterschappen dat het beperkt blijft tot 0-20% van het beheergebied. Ten aanzien van overstromingsrisico's verwacht een grote groep (meer dan 50%) dat dit beperkt zal zijn tot 0-20% van het grondgebied, en een groep van minder dan 40% verwacht dat ruimtelijke adaptatie nodig zal zijn voor 20-40% van het grondgebied. Een kleine groep van ruim 10% verwacht dat aanpassingen nodig zijn voor een groot deel van het grondgebied, namelijk 40-60% van het beheergebied.

Figuur 3 Voor welk % van het grondgebied in uw waterschap verwacht u dat ruimtelijke aanpassingen nodig zijn m.b.t.: wateroverlast, droogte, overstromingsrisico's en hittestress.

Tabel 2. Voor welk % van het grondgebied in uw beheergebied verwacht u dat ruimtelijke aanpassingen nodig zijn m.b.t.: wateroverlast, droogte, overstromingsrisico's en hittestress.

Gemeente (# respondenten 105)					
% Grond- gebied	Wateroverlast % respondenten	Droogte % respondenten	Overstromingsrisicos % respondenten	Hittestress % respondenten	
0-20%	44,4	51,5	49,5	71,7	
20-40%	27,3	28,3	24,2	20,2	
40-60%	17,2	14,1	9,1	4,0	
60-80%	7,1	6,1	9,1	4,0	
80-100%	4,0	0,0	8,1	0,0	
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	

Provincie (# respondenten 8)					
% Grond- gebied	Wateroverlast % respondenten	Droogte % respondenten	Overstromings- risicos % respondenten	Hittestress % respondenten	
0-20%	66,7	66,7	50,0	83,3	
20-40%	33,3	33,3	33,3	16,7	
40-60%	0,0	0,0	16,7	0,0	
60-80%	0,0	0,0	0,0	0,0	
80-100%	0,0	0,0	0,0	0,0	
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	

Waterschap (# respondenten 16)					
% Grond- gebied	Wateroverlast % respondenten	Droogte % respondenten	Overstromingsrisico's % respondenten	Hittestress % respondenten	
0-20%	43,8	18,8	56,3	93,8	
20-40%	31,3	50,0	37,5	0,0	
40-60%	18,8	18,8	6,3	6,3	
60-80%	0,0	6,3	0,0	0,0	
80-100%	6,3	6,3	0,0	0,0	
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	

Kijkend naar de verschillen tussen de typen organisaties (tabel 2), dan is te zien dat er aanzienlijke verschillen zijn tussen de inschatting van de gemeenten en provincies enerzijds en waterschappen anderzijds. Op het gebied van waterveiligheid (overstromingsrisico's) schatten gemeenten en provincies de opgave groter in dan de waterschappen. Omgekeerd, schatten de waterschappen de ruimtelijke adaptie ten aanzien van wateroverlast en (vooral) droogte weer hoger in dan de gemeenten en provincies.

Dit verschil is een aandachtspunt omdat er niet een duidelijke verklaring voor is te geven. Een mogelijke verklaring is – zoals ook uit de interviews blijkt - de geografische ligging. Droogte of overstromingsgevaar speelt niet in alle beheergebieden in dezelfde mate. Hetzelfde geldt voor het geval of het beheergebied overwegend stedelijk of landelijk van aard is. Tot slot kan

dit verschil mogelijk worden verklaard door verschillende inschattingen in hoeverre de ruimtelijke inrichting daadwerkelijk een rol speelt, met andere woorden, kan de verwachte wateroverlast of droogte ook opgelost binnen de bestaande inrichting, bijvoorbeeld via gemalen, of is aanpassing in de ruimte vereist?

3.2.3 Inzicht in de financiële omvang

Tot slot is gevraagd naar de verwachte ruimtelijke en financiële impact van de ruimtelijke adaptatie. Gemiddeld wordt hiervoor een 3 op een schaal van 5 gegeven, voor zowel de financiële als de ruimtelijke impact (zie tabel 3). Dat houdt in dat de benodigde maatregelen gemiddeld worden gezien als niet beperkt/noch ingrijpend, echter tegelijkertijd is een relatief grote spreiding in de antwoorden te zien (standaarddeviatie van bijna 1), wat betekent dat veel partijen een 2 of een 4 hebben gegeven. Niet onverwacht is er een sterke correlatie² te zien tussen de totale omvang van ruimtelijke adaptatie en de verwachte financiële en ruimtelijke impact: hoe groter de verwachte omvang, hoe hoger men de kosten schat.

Tabel 3. Gemiddelde scores per organisatietype voor de verwachte ruimtelijke en financiële impact van maatregelen die genomen moeten worden voor ruimtelijke adaptatie

	Ruimtelijke maatregelen die genomen moeten worden voor wateroverlast/droogte/overstromingsrisico's/hittestress, zijn gemiddeld genomen in financiële zin (1 = zeer beperkt; 5 = zeer ingrijpend)	Ruimtelijke maatregelen die genomen moeten worden voor wateroverlast/droogte/overstromingsrisico's/hittestress, zijn gemiddeld genomen in ruimtelijke zin (1 = zeer beperkt; 5 = zeer ingrijpend)
Gemeente	3,3	3,1
Provincie	2,7	2,7
Waterschap	3,3	3,3

3.2.4 Weten Rijksoverheid

Met betrekking tot klimaatadaptatie bij droge Rijkswaterstaat geeft Rijkswaterstaat aan dat de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie het meest van belang is³. Dit is een van de redenen waarom Rijkswaterstaat veel onderzoek heeft laten doen – en hier ook mee doorgaat ten behoeve van kennisontwikkeling - naar de effecten van overstromingen en wateroverlast op (het functioneren van) het wegennet. Uit de interviews, maar ook de Handreiking Klimaat in Verkenningen (2014), blijkt dat het Rijk zich ervan bewust is dat klimaatverandering eisen stelt aan (het ontwerpen en de inpassing van) droge infrastructuur, door de stijgende zeespiegel, veranderingen in het grondwaterpeil en vooral door een toegenomen hoeveelheid regen en de intensiteit daarvan. Droogte en extreme temperaturen hebben vooralsnog minder invloed maar zijn wel factoren waar rekening mee moet worden gehouden. Een langere periode van heet weer heeft bijvoorbeeld invloed op het asfalt; er ontstaat makkelijker spoorvorming. Verder kunnen - bij langdurige grondwaterstandverlaging als gevolg van droogte – kunstwerken (zoals tunnels) verzakken als die niet goed zijn gefundeerd.

3.3 Willen

Het tweede deel van de monitor gaat in op het 'willen'. Het gaat in op de vraag in hoeverre er aandacht, ambitie en bereidheid is er op verschillende niveaus en in verschillende gremia om beleid te maken ten aanzien van ruimtelijke adaptatie. In de volgende paragrafen wordt in beeld gebracht in hoeverre de waterschappen, provincies en gemeenten de 'drive' hebben om klimaatadaptatie aan te pakken. Vervolgens wordt ingegaan op de politieke aandacht en

² De correlatie tussen financiële en ruimtelijke impact is bepaald via een correlatieanalyse (tweezijdige Kendall's tau). De correlatie is significant (0,01 niveau) en bedraagt 0,69.

³ RWS Handreiking Klimaat in Verkenningen, 2014

in hoeverre er in het huidig beleid al rekening wordt gehouden met toenemende wateroverlast, droogte, waterveiligheid en hittestress als gevolg van klimaatverandering.

3.3.1 Drive

Uit de enquête blijkt dat bijna alle waterschappen een sterke 'drive' hebben om aan de slag te gaan met ruimtelijke adaptatie (zie tabel 4). Met 'drive' wordt bedoeld de mate waarin de wil aanwezig is om met ruimtelijke adaptatie aan de slag te gaan. Bij de gemeenten is er een veel grotere spreiding. Ongeveer 1/3 deel heeft deze drive in hoge mate, 1/3 in lage mate en 1/3 deel is neutraal. Bij de provincies zien we een iets ander patroon, namelijk dat er geen provincies zijn waar de drive zeer laag is, en dat bijna de helft van de provincies een (zeer) hoge drive heeft om aan de slag te gaan met klimaatadaptatie. Belangrijke nuancering bij het voorgaande is dat hierbij de perceptie van de respondenten is gemeten of er een 'drive' is. Daarnaast is het belangrijk om te vermelden dat ook de opgave voor de verschillende decentrale overheden erg uiteen loopt. Met name voor sommige gemeenten kan de urgentie laag zijn. Om welk percentage van de respondenten het hier gaat is moeilijk vast te stellen en vraagt nader onderzoek.

Uit de interviews blijkt dat gemeenten en provincies wel aandacht geven aan klimaatadaptatie, maar dat klimaatbeleid moet meelopen met andere beleidsvelden (beheer openbare ruimte, economische ontwikkelingen, ruimtelijke ontwikkeling). De waterschappen zijn vanuit hun (sectorale) taakstelling al meer en langer bezig met klimaatadaptatie, omdat de effecten van klimaatverandering direct te merken zijn in de waterhuishouding.

Tabel 4 De mate waarin er volgens respondenten bij gemeenten, provincies en waterschappen binnen hun organisatie een sterke drive is om aan de slag te gaan met klimaatadaptatie (% respondenten)

	Zeer lage mate	Lage mate	Lage noch hoge mate	Hoge mate	Zeer hoge mate
Gemeente	8,9%	30,7%	30,7%	25,7%	3%
Provincie	0%	0%	37,5%	50%	12,5%
Waterschap	0%	0%	0%	87,5%	6,3%

In de volgende paragrafen wordt ingegaan op de politieke aandacht voor klimaatverandering en in hoeverre er in huidig beleid al sprake is van rekening houden met klimaatadaptatie. Ook hier wordt onderscheid gemaakt in de thema's wateroverlast, droogte, overstromingsrisico en hittestress, omdat de scores per thema sterk kunnen verschillen.

3.3.2 Politieke aandacht

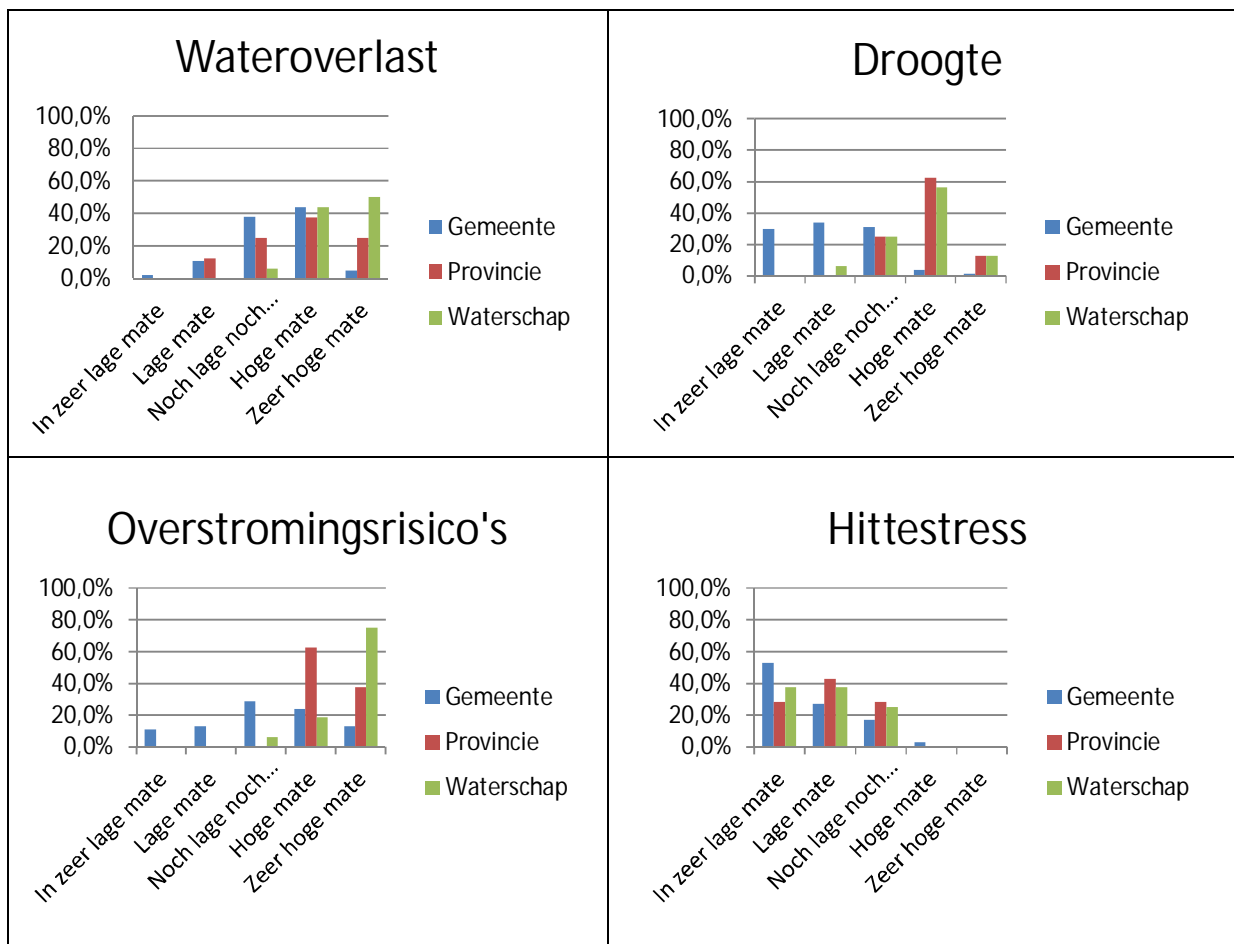
In deze paragraaf gaan we in op de wijze waarop gemeenten, provincies en waterschappen omgaan met het thema wateroverlast als gevolg van klimaatverandering (zie figuur 4). Bij bijna alle waterschappen is in zeer hoge mate politieke aandacht voor wateroverlast (score 4 en 5). Bij de gemeenten ligt dit anders. Daar is in ongeveer de helft van de gevallen een hoge mate van politieke aandacht voor wateroverlast. Een iets kleinere groep geeft aan niet veel en niet weinig politieke aandacht te hebben voor wateroverlast. Een kleine groep gemeenten geeft aan dat er in zeer lage mate politieke aandacht is voor wateroverlast. Binnen de provincies ligt dit weer anders. In de helft van de provincies is er juist veel politieke aandacht voor wateroverlast, in 1/3 deel juist heel weinig.

Ruim twee derde van de gemeenten geeft aan dat droogte weinig tot zeer weinig politieke aandacht krijgt (zie figuur 4). Een derde geeft aan dat het niet veel en niet weinig is. Opvallend is dat slechts een heel kleine deel van de gemeenten aangeeft dat het hoog op de politieke agenda staat. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de effecten van droogte of wateronderlast niet direct onderkend worden, of geen issue zijn vanwege de geografische ligging, of niet als duidelijk taak zijn omschreven voor de gemeenten. Een nadere verklaring vraagt echter verder onderzoek. Bij de waterschappen staat droogte hoger op de agenda.

Echter, ook een aantal waterschappen geeft aan dat het weinig politieke aandacht krijgt. Bij de provincies zien we weer net een ander beeld: 2/3 geeft in (zeer) hoge mate politieke aandacht aan droogte.

Overstromingsrisico's krijgen in (zeer) hoge mate van aandacht bij vrijwel alle provincies en waterschappen die de enquête hebben ingevuld. Bij de gemeenten is het beeld gevarieerder: ongeveer 1/4 geeft er (zeer) lage mate van politieke aandacht aan maar bijna 40% geeft er wel in (zeer) hoge mate aandacht aan.

Opvallend met betrekking tot hittestress is dat er vanuit het politieke bestuur van zowel gemeenten, provincies als waterschappen (zeer) lage mate van aandacht voor is. Tussen de 70% (waterschappen) en 80% (gemeenten en provincies) van deze organisaties geeft aan (zeer) lage mate van aandacht voor dit onderwerp te hebben vanuit het politieke bestuur (zie figuur 4).

Figuur 4. De mate van aandacht voor klimaatadaptatie bij het politieke bestuur van gemeenten, provincies en waterschappen

3.3.3 Klimaatadaptatie in huidig beleid

Kijken we in hoeverre er in het huidig beleid rekening wordt gehouden met klimaatadaptatie (figuur 5) dan geldt voor wateroverlast, dat de waterschappen in (zeer) hoge mate rekening houden met wateroverlast. Dit lijkt logisch omdat dit valt binnen hun taakstelling. Bij de gemeenten zien we dat ongeveer de helft in (zeer) hoge mate rekening houdt met

wateroverlast, maar ook een aanzienlijk deel er in het huidige beleid noch weinig noch veel rekening mee houdt. In een aantal gevallen wordt er weinig tot zeer weinig rekening mee gehouden. Het zou mogelijk kunnen zijn dat deze laatste groep niet veel maatregelen nodig acht t.a.v. wateroverlast, wat wordt bevestigd door de significante correlatie tussen de mate waarin gemeenten verwachten dat de maatregelen die nodig zijn voor klimaatadaptatie ruimtelijke impact hebben, en de mate waarin ze met wateroverlast rekening houden in hun beleidsplannen⁴. Anders gezegd: hoe minder maatregelen gemeenten nodig achten rond klimaatadaptatie, hoe minder ze rekening houden met wateroverlast in hun beleidsplannen. De provincies houden in hun beleidsplannen meer rekening met wateroverlast dan gemeenten, maar minder dan waterschappen.

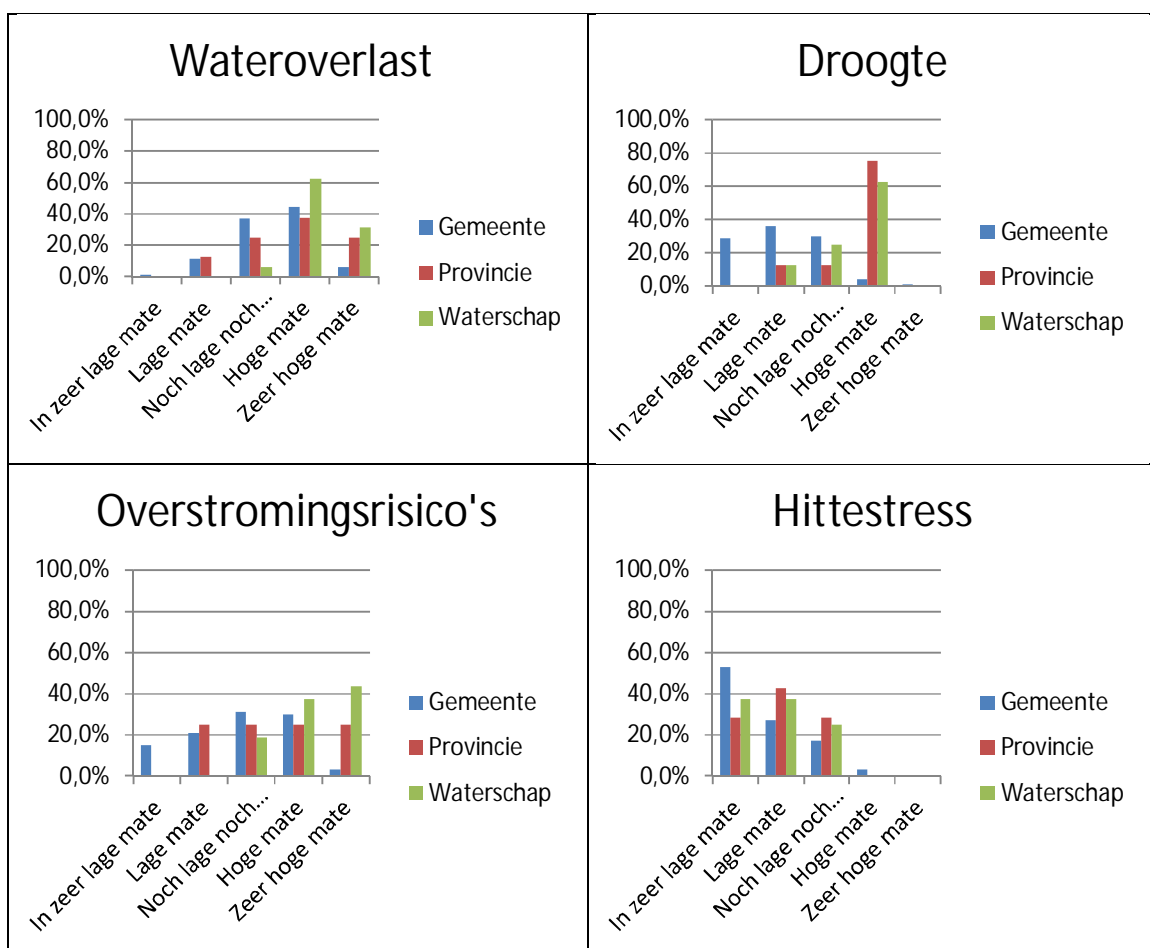
Een vergelijkbaar beeld komt naar voren als wordt gekeken naar de mate waarin in de beleidsplannen al rekening wordt gehouden met droogte (figuur 5). Hier zien we dat 2/3 van de gemeenten slechts in (zeer) lage mate rekening houdt met droogte in de beleidsplannen, wat mogelijk te verklaren valt door de taken en beleidsfocus (niet gericht op natuur, landbouw en slechts beperkt ten aanzien van wateronderlast i.v.m. funderingsschade). Bij de provincies daarentegen wordt nu al in beleidsplannen meer rekening gehouden met droogte, en dat geldt ook (in iets mindere mate) voor de waterschappen. Mogelijke verklaring hiervoor is dat droogte vaak ook impact heeft op natuur en daardoor ook eerder in de provinciale plannen wordt opgenomen omdat natuurbeleid een belangrijke taak is van provincies.

Onder de gemeenten wordt er tot nog toe weinig rekening gehouden met overstromingsrisico's in de beleidsplannen: ruim 1/3 houdt er in beleidsplannen (zeer) weinig rekening mee. Een verklaring hiervoor is niet eenduidig te geven. Een mogelijke verklaring kan zijn dat de gemeenten slechts een beperkte rol voor zichzelf zien als het gaat om de ruimtelijke aspecten van het omgaan met overstromingen – bijvoorbeeld vanuit het perspectief van meerlaagsveiligheid - en een tweede verklaring is dat het te maken kan hebben met de geografische ligging. Veel gemeenten hoeven vanwege hun ligging niet te vrezen voor overstroming.

Ten aanzien van hittestress geldt dat de overgrote meerderheid van de decentrale overheden hier nog weinig rekening mee houdt in de beleidsplannen.

---

⁴ De correlatie is 0,182 (Kendall tau) en significant op een niveau van 0,05.

Figuur 5. De mate waarin organisaties in de beleidsplannen rekening houden met de effecten van klimaatadaptatie

3.3.4 Willen Rijksoverheid

Om het bewustzijn bij projecten te versterken en de stap van 'weten' naar 'willen' te faciliteren heeft Rijkswaterstaat het 'Kader Klimaat in de Planuitwerking' (2014) opgesteld en de Handreiking Klimaat in Verkenningen (2014). Beide documenten zijn zowel op de 'natte' als de 'droge' infrastructuur van toepassing. Deze documenten worden dit jaar toegepast in een pilot die is opgestart rond het meenemen van klimaat in de planvorming. Rijkswaterstaat is ook bezig met het opzetten van een Community of Practice (CoP) rond klimaatadaptatie waarin gewerkt wordt aan bewustwording en het laten landen van ruimtelijke adaptatie in de (uitvoerings-)praktijk van Rijkswaterstaat.

In de interviews wordt aangegeven dat het MIRT-onderzoek kan ondersteunen bij het in beeld brengen van de ruimtelijke adaptatieopgaven en de ambities en ontwikkelrichtingen op de middellange of lange termijn.

Belangrijk bij een MIRT-onderzoek is het breed kijken naar opgaven en oplossingen. Uit de interviews blijkt dat in het kader van de vernieuwing-MIRT wordt overwogen om in iedere MIRT-fase (Verkenning, Planuitwerking, Realisatie, Beheer en onderhoud) te starten met een kwartiermakers fase. Dit maakt het mogelijk om aan het begin van iedere fase open te staan voor nieuwe, voortschrijdende inzichten met betrekking tot klimaatverandering en ruimtelijke adaptatie. Het adaptieve vermogen wordt hiermee versterkt.

3.4 Werken

Het derde deel van de monitor gaat in op het 'werken'. In hoeverre wordt ruimtelijke adaptatie vastgelegd in verschillende beleidsplannen en in hoeverre komt dit beleid al tot uiting in uitvoering van programma's, projecten en beheer en onderhoud?

3.4.1 Borging in planvormen en uitvoeringsprogramma's

Belangrijke voorwaarde om de ruimtelijke adaptatieopgaven aan te gaan is dat het wordt omgezet in concrete planvorm (vaak verbonden met uitvoeringsprogramma's). In deze paragraaf wordt ingegaan op de verschillende thema's en in welke planvormen en uitvoeringsprogramma's de ruimtelijke adaptatieopgaven (doorgaans) worden vastgelegd.

De gemeenten hebben een heel aantal planvormen waarin het beleid voor de verschillende thema's kan worden vastgelegd en uitgevoerd. Wateroverlast wordt bij de gemeenten in hoge mate in het rioleringsplan en gemeentelijk waterplan vastgelegd (zie tabel 5). In mindere mate wordt wateroverlast ook vastgelegd in de andere planvormen, naar verwachting om met andere beleidsthema's af te stemmen. Het thema droogte wordt in beperkte mate vastgelegd bij gemeenten. Beleid ten aanzien van overstromingsrisico's wordt momenteel in beperkte mate vastgelegd door gemeenten. Op zich is dit niet verrassend, want traditioneel is dit het domein van het Rijk (Rijkswaterstaat) en de waterschappen. Beleid ten aanzien van hittestress wordt bij gemeenten nog niet of nauwelijks vastgelegd.

Tabel 5. De mate waarin de thema's wateroverlast, droogte, overstromingsrisico's en hittestress door gemeenten worden vastgelegd in diverse plannen en overeenkomsten (score 1 = in zeer lage mate, 2 = in lage mate, 3 = noch in lage mate noch in hoge mate, 4 = in hoge mate, 5 = in zeer hoge mate)

Gemeenten				
In welke mate is het thema vastgelegd in:	Wateroverlast	Droogte	Overstromingsrisico	Hittestress
Structuurvisie	2,6	1,9	2,6	1,7
Bestemmingsplan	3,0	2,0	2,7	1,5
Gemeentelijk rioleringsplan	4,0	2,3	2,5	1,5
Verordeningen	2,4	1,7	2,0	1,4
Beheer en onderhoudsplannen	3,1	2,2	2,2	1,5
Uitvoeringsprogramma's	3,1	2,1	2,4	1,6
Intentieverklaringen en/of convenanten	2,9	2,2	2,4	1,5
Monitoring evaluatieprogramma en	2,7	2,0	2,1	1,4

Hoewel de resultaten van de provincies (tabel 6) met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden (vanwege het relatief lage aantal provincies), valt wel op dat het thema hittestress niet of nauwelijks wordt vastgelegd. Beleid rond risico's op overstroming wordt wel vastgelegd in verordeningen en in de structuurvisie. Wat betreft het thema droogte, valt op dat dit vooral wordt vastgelegd in intentieverklaringen/convenanten. Dit onderscheid is op basis van de enquête resultaten niet te verklaren.

Tabel 6. De mate waarin de thema's wateroverlast, droogte, overstromingsrisico's en hittestress door provincies worden vastgelegd in diverse plannen en overeenkomsten (score 1 = in zeer lage mate, 2 = in lage mate, 3 = noch in lage mate noch in hoge mate, 4 = in hoge mate, 5 = in zeer hoge mate)

Provincies				
In welke mate is het thema vastgelegd in:	Wateroverlast	Droogte	Overstromingsrisico	Hittestress
Structuurvisie	3,3	3,3	3,7	1,7
Verordeningen	3,6	3,3	4,0	1,8
Beheer en onderhoudsplannen	4,2	3,0	2,0	1,8
Uitvoeringsprogramma's	3,0	3,5	3,4	2,0
Intentieverklaringen en/of convenanten	3,4	3,7	4,0	2,0
Monitoring en evaluatieprogramma	3,8	3,2	3,4	1,8

Bij de waterschappen (tabel 7) wordt ruimtelijke adaptatie ten aanzien van wateroverlast vooral vastgelegd in het waterbeheerplan. Dit geldt ook voor droogte en overstromingen. In de peilbesluiten wordt doorgaans ook lokaal beleid voor wateroverlast en droogte vastgelegd. In projecten of specifieke uitvoeringsprogramma's kan er ook nieuw beleid worden vastgelegd, en eventueel in intentieverklaringen, gezien de specifieke daarvoor gemaakte afspraken.

Tabel 7. De mate waarin de thema's wateroverlast, droogte, overstromingsrisico's en hittestress door waterschappen worden vastgelegd in diverse plannen en overeenkomsten (score 1 = in zeer lage mate, 2 = in lage mate, 3 = noch in lage mate noch in hoge mate, 4 = in hoge mate, 5 = in zeer hoge mate)

Waterschap				
In welke mate is het thema vastgelegd in:	Wateroverlast	Droogte	Overstromingsrisico	Hittestress
Verordeningen	3,6	2,5	3,4	1,4
Peilbesluit	3,9	3,6	2,5	1,1
Water(beheer)plan/programma	4,4	4,1	4,4	1,9
Beheer en onderhoudsplannen	4,1	3,2	3,5	1,2
Uitvoeringsprogramma's	4,1	3,4	3,9	1,5
Intentieverklaringen en/of convenanten	3,5	3,1	3,7	1,8
Monitoring en evaluatieprogramma	3,7	3,0	3,7	1,4

Opvallend is dat hittestress zowel bij de gemeenten als bij waterschappen en provincies nog geen concrete plek heeft in de beleidsdocumenten. Enerzijds is dit logisch omdat het thema nog redelijk nieuw is, anderzijds omdat het wellicht niet gezien wordt als apart beleidsthema, maar als onderdeel van de leefomgeving in relatie tot gezondheid.

3.4.2 Nieuw beleid

Om naast de resultaten van de enquêtes enige indruk te krijgen in hoeverre ruimtelijke adaptatie en aanverwante termen ook daadwerkelijk landen in de nieuwe beleidsplannen van de waterschappen, provincies en gemeenten is een aantal van deze plannen doorzocht op basis van trefwoorden. De aanwezigheid van de trefwoorden kan als een (zij het zeer grove) indicator van ruimtelijke adaptatie en klimaatbestendig en water robuust inrichten worden gezien. Hieronder zijn voor gemeenten, provincies en waterschappen de resultaten van de analyses beschreven.

Om een indruk te krijgen wat gemeenten schrijven over onderwerpen die gerelateerd zijn aan ruimtelijke adaptatie en water robuuste inrichting zijn de collegeakkoorden van de 393 gemeenten doorzocht. De reden dat voor de collegeakkoorden is gekozen in plaats van voor de ruimtelijke plannen (structuurvisie, bestemmingsplannen) was het feit dat de collegeakkoorden recenter zijn en daarmee een actueler beeld geven van de strategische leidraad voor het gemeentelijke beleid (2014-2018). Daarnaast speelde ook het praktische punt dat voor de 393 gemeenten niet alle structuurvisies en bestemmingsplannen eenvoudig toegankelijk waren. Wel gaat dit ten koste van de vergelijkbaarheid met de waterschappen en provincies vanwege het meer politieke karakter van de college-akkoorden in relatie tot de water(beheer)plannen van provincies en waterschappen. Voor de monitor in 2016 is dit een aandachtspunt.

De collegeakkoorden zijn doorzocht op basis van de volgende trefwoorden: Deltaprogramma, Klimaatteffect, Klimaatverandering, Water, Waterrobuust, Hittestress, Wateroverlast, Overstroming, Droogte, Meerlaagsveiligheid. In tabel 8 zijn de resultaten weergegeven.

Tabel 8. Resultaten trefwoorden analyse college akkoorden

Klimaat	85
Water	82
Deltaprogramma	5
Klimaatverandering	4
Overstroming	1
Wateroverlast	4
Water robuust	0
Droogte	0
Hittestress	0
Meerlaagsveiligheid	0
Klimaatteffect	0

De volgende zaken vallen op:

- De trefwoorden water robuust, hitte, hittestress, droogte, meerlaagsveiligheid en klimaatteffect komen niet voor.
- De trefwoorden klimaat en water komen wel voor, maar bij deze zoekopdracht zijn ook woorden meegenomen waar water en/of klimaat een onderdeel van zijn bijvoorbeeld: economisch klimaat, vestigingsklimaat, watersport, watertoren enz.
- Bij de 5 voorbeelden waarbij het deltaprogramma voorkomt is dit altijd in de context van waterveiligheid (dijkversterking).

In tegenstelling tot de gemeenten zijn voor de 23 waterschappen niet de coalitieakkoorden als uitgangspunt genomen, maar de waterbeheersplannen. Om te zien of er nu al op een verandering wordt ingezet zijn hierbij de vigerende waterbeheersplannen (vaak 2010-2015) en de – ter inzage liggende – ontwerpwaterbeheersplannen (vaak 2016-2021) meegenomen.

Binnen deze plannen is gezocht op de volgende trefwoorden: Deltaprogramma, Delta Beslissing Ruimtelijke Adaptatie, Klimaatverandering, Klimaatadaptatie, (Water)robuust, Hittestress, Meerlaagsveiligheid.

Ten aanzien van de trefwoorden Deltaprogramma en Deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie zien we een grote verandering tussen het vigerend beleid (2010-2015) en de (voor zover beschikbaar) ter inzage liggende ontwerpen. Metname in deze laatste wordt het Deltaprogramma overal genoemd en Deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie bij 12 van de 23 waterschappen.

Wat betreft het trefwoord ‘klimaatverandering’ valt op dat dit in alle stukken, zowel in het vigerend beleid als het ontwerpbeleid, wordt genoemd. Dit geldt echter niet voor klimaatadaptatie, wat slechts in een beperkt aantal in het vigerend beleid wordt genoemd (6 van de 23) en in het ontwerpbeleid (11 van de 23).

Het trefwoord ‘waterrobuust’ komt in de meerderheid van de vigerende en ontwerp waterbeheersplannen terug. Deze zoekterm slaat soms op waterrobuust bouwen, maar vooral ook op het robuuster maken van het watersysteem. Bijvoorbeeld beken voor droogte en incidenten (wateroverlast).

Hittestress komt niet voor in het vigerend beleid, maar wel in 11 van de 23 ontwerpplannen. Uit de interviews komt echter ook naar voren dat de waterschappen beleid hierop afstemmen met dat van de gemeenten.

Tot slot, Meerlaagsveiligheid komt nauwelijks voor in het vigerend beleid, maar wel bij 15 van de 23 waterschappen in hun ontwerpbeleid.

Voor de provincies zijn het waterplan of de omgevingsvisie als uitgangspunt genomen. Ook voor de provincies zijn de vigerende plannen (vaak 2010-2015, maar bijvoorbeeld voor Drente 2010-2020) als de ontwerpplannen (voor de periode 2015-2019) meegenomen in de analyse. De trefwoorden waren hetzelfde als bij de waterschappen, te weten: Deltaprogramma, Delta Beslissing Ruimtelijke Adaptatie, Klimaatverandering, Klimaatadaptatie, (Water)robuust, Hittestress, Meerlaagsveiligheid.

Ten aanzien van het trefwoord Deltaprogramma valt op dat dit in het vigerend beleid nog beperkt wordt genoemd (6 van de 12 provincies) terwijl dit voor de ontwerpplannen vaker het geval is (9 van de 12 provincies). De deltabeslissing ruimtelijke adaptatie wordt in de vigerende plannen (logischerwijs) nog nergens genoemd en bij de ontwerpplannen bij een beperkt aantal (3 van de 12).

Uit de analyse blijkt dat klimaatverandering in alle plannen (zowel vigerend als ontwerp) wordt genoemd. Wat betreft klimaatadaptatie geldt dit voor de meerderheid van de plannen. Opvallend is dat juist in een aantal ontwerpplannen klimaatadaptatie niet meer genoemd wordt (4 van de 8). Ten aanzien van Hittestress (4 van de 8) en meerlaagsveiligheid (5 van de 8) zijn de uitkomsten vergelijkbaar met de ontwerpplannen.

Ten aanzien van de bovenstaande resultaten is het natuurlijk belangrijk om als disclaimer te vermelden dat alleen gekeken is naar de *ruimtelijke* plannen, omdat het over *ruimtelijke* adaptatie gaat en zijn nog andere beleidsdocumenten waar deze onderdelen in naar voren kunnen komen. Ook geldt dat er op trefwoorden is gezocht. Daarom zijn de voorliggende

resultaten een grove indicatie. Het zou een nadere analyse vragen om een verklaring te kunnen geven van de resultaten.

Ten aanzien van ruimtelijke adaptatie in Rijksbeleid zijn met name het NWP(2009-2015) en het ontwerp NWP 2016-2021 relevant om inzicht te krijgen in het weten, willen en werken van het Rijk. Daarnaast is ook de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte relevant omdat dit ook het kader is dat de ruimtelijke, water- en mobiliteitsopgaven voor Nederland richting 2040 benoemt en de focus bepaalt voor de investeringen.

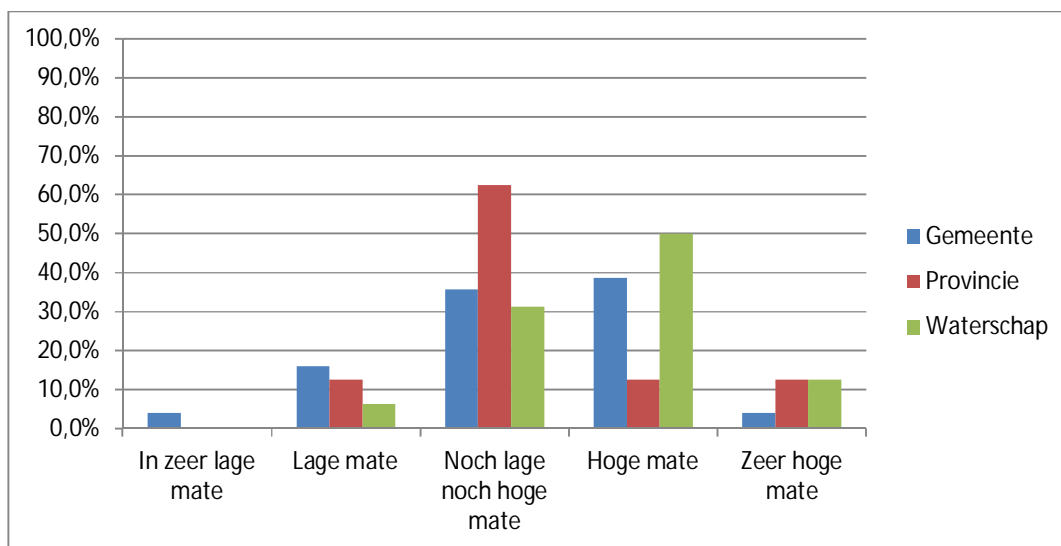
Ten aanzien van ruimtelijke adaptatie bevatte het NWP (2009-2015) een eerste uitwerking van het Deltaprogramma. Hierin kwam het begrip ruimtelijke adaptatie als zodanig dan ook niet in naar voren. In de – nu ter inzage liggende herziening van het NWP – NWP (2016-2021) geeft het Rijk aan dat *“water staat nooit los van de omgeving. Het raakt aan andere belangen en andere belangen hebben gevolgen voor het water. Het Rijk geeft daarom richting aan de afstemming tussen wateropgaven en omgevingsvraagstukken. In (red: deze herziening van het NWP) geeft het kabinet zijn visie op het verbinden van water en ruimtelijke ontwikkeling en ruimtelijke adaptatie”*. Het Rijk zet zich hiermee in om opgaven en maatregelen op het gebied van water en ruimte beter met elkaar te verbinden: in de inrichting en in de besluitvorming. Het effect moet zijn dat de mogelijkheden voor inpassing, meekoppelen, integrale uitwerking en slimme combinaties optimaal worden benut.

Voor het Rijk is de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) het kader dat de ruimtelijke, water- en mobiliteitsopgaven voor Nederland richting 2040 benoemt en de focus bepaalt voor de investeringen. Het Rijk investeert in projecten die bijdragen aan een betere bereikbaarheid van de gebieden met de grootste economische verdien capaciteit. En door infrastructuur, bescherming tegen overstromingen, waterbeheer en ruimtelijke ontwikkeling in onderlinge samenhang te bekijken, wordt gelijktijdig aan een concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig land gewerkt (http://mirt2014.mirtprojectenboek.nl/mirt_2014/over_het_mirt/).

Ten aanzien van ruimtelijke adaptatie is in de SVIR met name het nationale belang ‘9’ relevant: *“ruimte voor waterveiligheid, een duurzame zoetwatervoorziening en kaders voor klimaatbestendige stedelijke (her)ontwikkeling.”* Hierbij geeft het Rijk ook aan dat zij verantwoordelijk is voor het integrale beheer van het hoofdwatersysteem en, samen met de waterschappen, verantwoordelijk voor de bescherming van Nederland tegen overstromingen. Daarnaast is het belangrijk dat bij ruimtelijke plannen, waaronder voor stedelijke (her)ontwikkeling, rekening wordt gehouden met waterhuishoudkundige eisen op korte en lange termijn. Het besluit algemene regels ruimtelijke ordening (“Barro”) geeft de juridische kaders die nodig zijn om het vigerend ruimtelijk rijksbeleid te borgen. Vervolgens stelt het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) kaders aan de processen van ruimtelijke belangenafweging en besluitvorming bij de verschillende overheden.

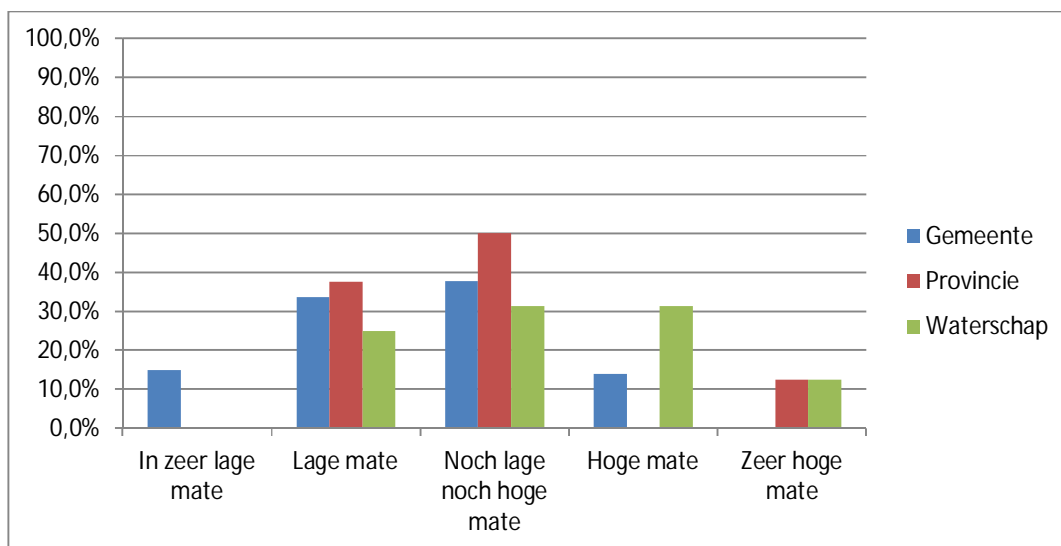
3.4.3 Uitvoering

Uit de enquête blijkt dat een aanzienlijk percentage van de gemeenten, provincies en waterschappen in grote mate rekening houdt met klimaatadaptatie in de uitvoering van planning (zie figuur 6). Slechts een klein deel van de organisaties houdt weinig rekening met klimaateffecten in de uitvoering van hun werk.

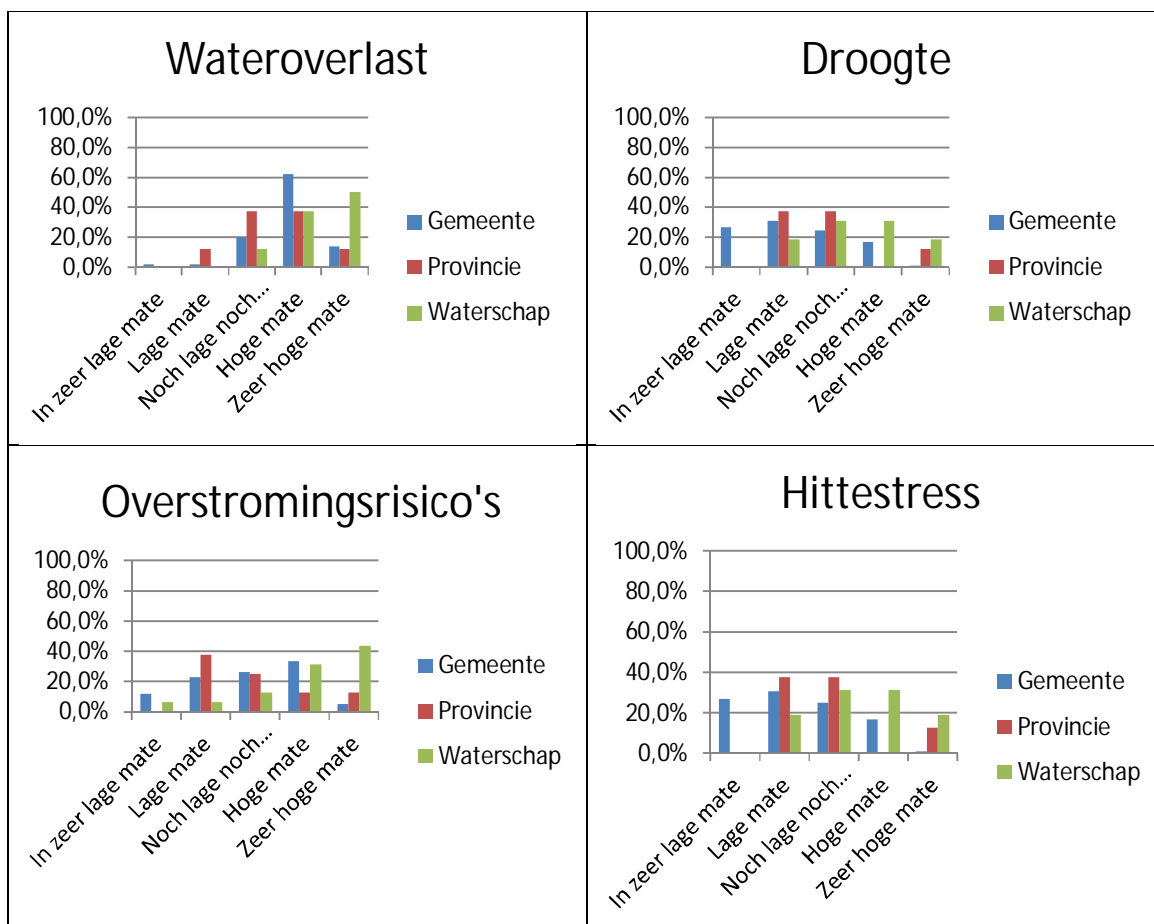
Figuur 6. Rekening houden met klimaatadaptatie in de uitvoering van plannen.

Kijken we in hoeverre klimaatadaptatie ook daadwerkelijk een leidend principe is lopende projecten, dan zien we dat dit in veel mindere mate het geval is (zie figuur 7). Dit geeft aan dat er wel degelijk rekening wordt gehouden met klimaatadaptatie, maar dat het lang niet altijd leidend is. Toch zien we ook dat het in een heel aantal gevallen wel het geval is, vooral bij de waterschappen.

Figuur 7. In lopende ruimtelijke projecten (o.a. gebiedsontwikkeling, herstructurering, aanleg infrastructuur, vervanging) is klimaatadaptatie een leidend principe.

Kijken we naar de verschillende thema's (zie figuur 8), dan zien we dat de gemeenten, provincies en waterschap bij de uitvoering van hun plannen het meeste rekening houden met wateroverlast en overstromingsrisico's. Droogte is minder een thema in de uitvoering, en hittestress speelt vrijwel geen rol.

Figuur 8. In welke mate houdt uw organisatie in de uitvoering van haar plannen rekening met de mogelijke effecten van wateroverlast, droogte, overstromingsrisico's en hittestress

Figuur 8 weerspiegelt de hoge mate van aandacht in de uitvoering voor mogelijke effecten van wateroverlast. Tussen de 80- 85% van de waterschappen en gemeenten geeft aan wateroverlast in (zeer) hoge mate mee te nemen bij de uitvoering van hun plannen. Bij de provincies ligt dit percentage op 50%.

Ten aanzien van droogte valt op dat meer dan de helft van de gemeenten bij de uitvoering van werkzaamheden in (zeer) lage mate rekening houdt met droogte. Verder valt op dat ook de provincies (bijna 40%) en waterschappen (bijna 20%) in lage mate rekening houden met droogte bij de uitvoering van hun plannen.

Voorals de waterschappen houden bij de uitvoering van hun werkzaamheden in hoge mate rekening met de mogelijke effecten van overstroming (meer dan 75%). Bij de provincies en gemeenten is de spreiding op dit gebied groter, en is er een groep van 30-40% die in lage mate rekening houdt met mogelijke effecten van overstroming.

Ten aanzien van hittestress geeft figuur 8 duidelijk weer dat de meerderheid van zowel gemeenten als provincies in hun werk nog in (zeer) lage mate rekening houden met effecten van hittestress bij het uitvoeren van de plannen. Bij waterschappen is dit beeld meer divers. Zo geeft bijna 20% aan in lage mate rekening te houden met hittestress bij de uitvoering terwijl meer dan 50% aangeeft dat in (zeer) hoge mate te doen.

3.4.4 Werken Rijksoverheid

Het 'werken' ten aanzien van ruimtelijke adaptatie is binnen het Rijk nog in ontwikkeling. Een belangrijke opgave hierbij is om te komen tot integrale (i.p.v. sectorale) opdrachten en de inherente onzekerheid die gepaard met de klimaatverandering, waardoor de kostenverdeling van investeringen in infrastructuur lastig is. Dat is, bijvoorbeeld het geval wanneer de kosten grotendeels ten laste komen van het Rijk/RWS (aanleg, beheer en onderhoud), terwijl de baten toekomen aan andere overheden. Onzekerheid kan ook leiden tot uitstel, omdat uitstel in kosten-batenstudies vaak als gunstig alternatief naar voren komt vanwege de discontovoet. Echter, dit levert wel meer risico's ten aanzien van waterveiligheid en schade. RWS verkent daarom de mogelijkheden van andere verdienmodellen voor klimaatmaatregelen (Kader Klimaat in Planuitwerking, 2014).

In de interviews wordt aangegeven dat de vernieuwing van het MIRT kansen biedt met betrekking tot het 'werken' met ruimtelijke adaptatie. De drie onderwerpen die centraal staan zijn namelijk ook essentieel voor ruimtelijke adaptatie: samenwerking (binnen de regio, en tussen Rijk en regio), het hanteren van een brede blik en maatwerk (dit betekent ook rekening houden met onzekerheden en hierop in kunnen spelen).

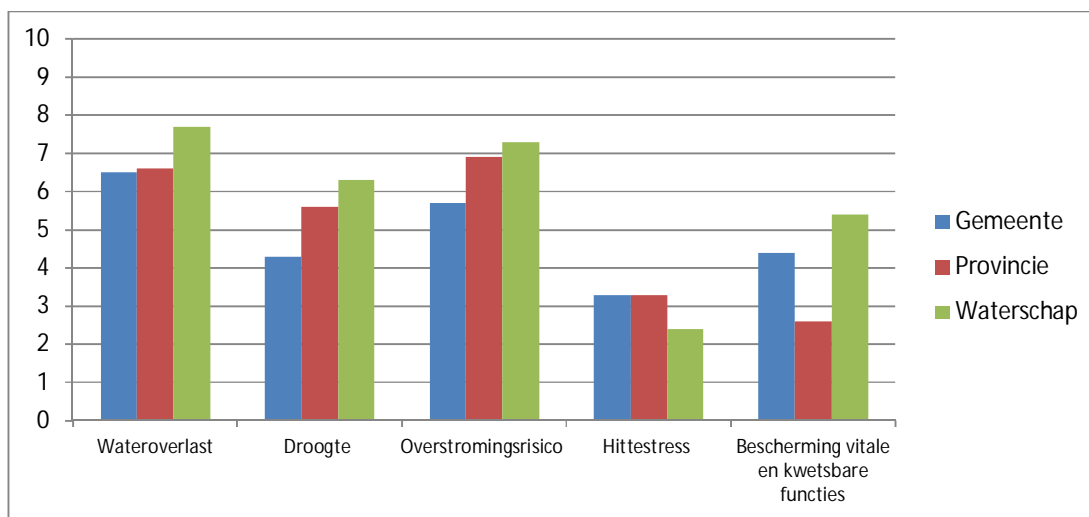
3.5 Inschatting van de voortgang

Deze monitor heeft tot doel zicht te geven op de voortgang van de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie. Het voorgaande heeft inzicht gegeven in hoe ver de gemeenten, waterschappen en provincies momenteel zijn met betrekking tot 'weten', 'willen' en 'werken'. In dit deel wordt een beeld gegeven over de huidige stand van zaken met betrekking tot de *inschatting* van de voortgang van de DBRA door de respondenten.

Figuur 9 geeft de inschatting weer van verschillende partijen zelf over hoever ze zijn in de aanpak van de verschillende ruimtelijke adaptatie opgaven. Gemiddeld genomen vinden de gemeenten, waterschappen en de provincies dat ze het verst gevorderd zijn in het aanpakken van wateroverlast (score 6,6 op een schaal van 10). De opgave rond waterveiligheid komt weliswaar op een tweede plek, maar kijkend naar de absolute score (5,7 op een schaal van 10) is het toch betrekkelijk laag, gegeven de aandacht die nationaal aan dit thema wordt gegeven. De relatief lage score is wellicht te verklaren doordat waterveiligheid in veel hoger gelegen gemeenten (bijvoorbeeld op de zandgronden in Overijssel, Drenthe, Brabant) een minder belangrijk thema is. Ook is er nog veel onzekerheid over de klimaateffecten en nieuwe veiligheidsnormen en dat maakt het lastig in te schatten hoe ver men is.

De figuur laat ook zien dat op de thema's droogte, hittestress en bescherming van kwetsbare en vitale functies relatief laag gescoord wordt. De organisaties geven zelf aan dat ze op deze thema's nog relatief weinig voortgang geboekt hebben.

Waterschappen lijken al wat verder te zijn dan gemeenten. Dit is niet verrassend gezien het feit dat waterschappen functionele organisaties zijn gericht op waterbeheer en al langere tijd actief zijn met het verbinden van klimaatverandering aan waterbeheer (sinds Waterbeheer 21ste eeuw) en ook omdat de effecten direct merkbaar zijn in de waterhuishouding. Echter, de verschillen tussen gemeenten onderling, waterschappen onderling en provincies onderling zijn relatief groot, waardoor sommige gemeenten toch kunnen voorliggen op sommige waterschappen.

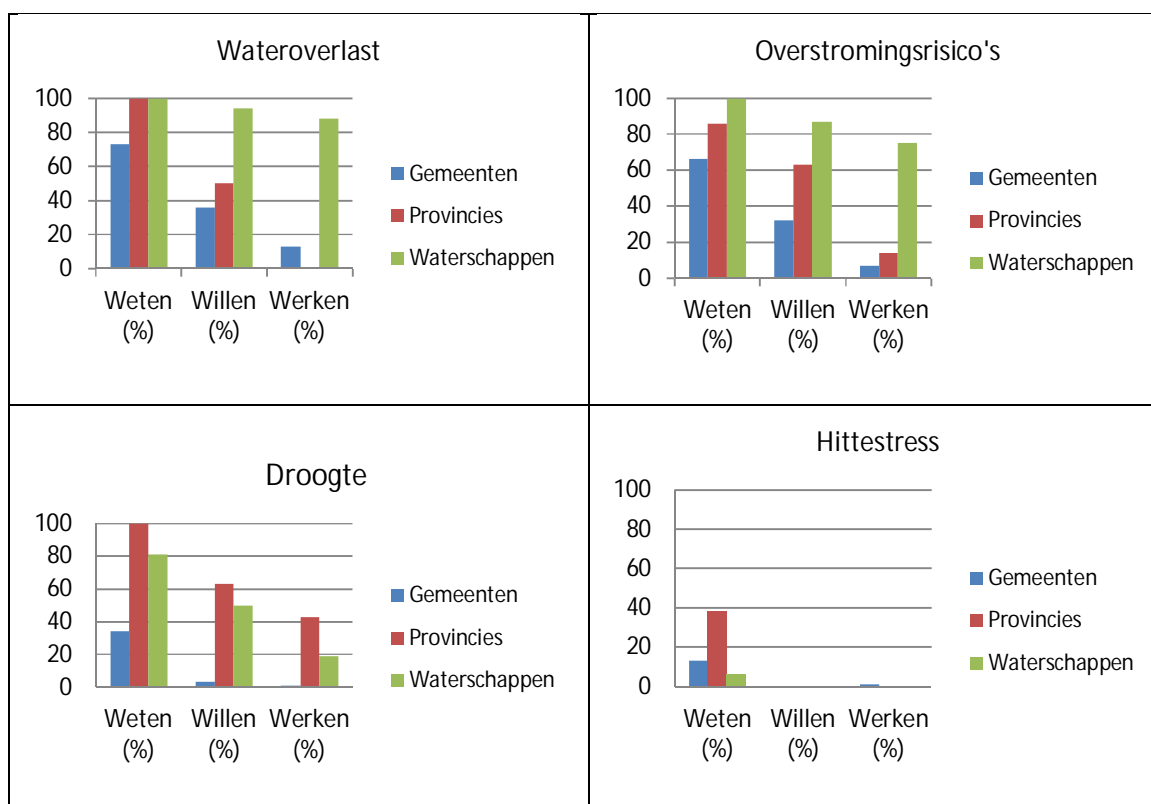

Figuur 9 Inschatting van de voortgang door de respondenten van de aanpak van opgaven ten aanzien van de gevolgen van klimaatverandering (schaal 1-10: 1 = helemaal niet ver, 10 is zeer ver).

Om nog meer inzicht te krijgen in de huidige stand van zaken is ook onderzocht welk percentage van de gemeenten, waterschappen en provincies hoog scoren op weten, willen en werken (zie figuur 10). Daartoe zijn samengestelde variabelen gemaakt van een selectie van vragen uit de enquête die laten zien hoeveel de organisaties af weten (weten) van de effecten van klimaatverandering, graag iets willen met ruimtelijke adaptatie (willen) of bezig zijn met de uitvoering van ruimtelijke adaptatie (werken). Een (zeer) hoge score op deze samengestelde variabelen houdt in een 4 of een 5 op een schaal van 5. Een score van 4 of 5 laat dus zien de organisatie er veel van weet, er veel mee wil en er veel aan doet. Een lagere score dan 4 geeft aan dat er geen extra aandacht aan wordt gegeven in een organisatie. Het percentage van het aantal gemeenten, waterschappen en provincies met hoge scores ten opzichte van het totaal is een indicator van de algehele voortgang. Een hoger percentage geeft aan dat meer gemeenten, waterschappen en provincies hoog scoren op weten, willen en werken. Door het jaarlijks volgen van deze percentages wordt een beeld gegeven van de voortgang.

Het beeld dat bij deze nulmeting naar voren komt is dat het percentage gemeenten, waterschappen en provincies het hoogst is op het gebied van 'weten', daarna op 'willen' en daarna op 'werken' (zie figuur 10). Dit kan geïnterpreteerd worden als dat het merendeel van de gemeenten, waterschappen en provincies de fase van 'weten' grotendeels hebben doorlopen en nu toe zijn aan de fasen van 'willen' en 'werken'. Het is overigens niet zo dat de partijen nog geen activiteiten ontplooiën op de laatste twee fasen. De gemeenten scoren gemiddeld het laagst, echter, dit wil niet zeggen dat alle gemeenten laag scoren, maar dat de spreiding groter is.

Tenslotte willen we hier nogmaals de eerder gemaakte nuancering herhalen: het is geen *automatisme* dat er na de stap van 'weten' ook een stap 'willen' en 'werken' volgt. Als uit de stap 'weten' blijkt dat er niet/nauwelijks een opgave is, dan stopt het proces. En als uit de stap 'willen' volgt dat de overheid op dit punt geen ambitie heeft (bijvoorbeeld vanwege andere prioriteiten of omdat zij de gevolgen accepteert), dan stopt het proces ook.

Figuur 10 Percentage gemeenten, provincies en waterschap dat (zeer) hoog scoort (4 of 5) op weten – willen –werken.

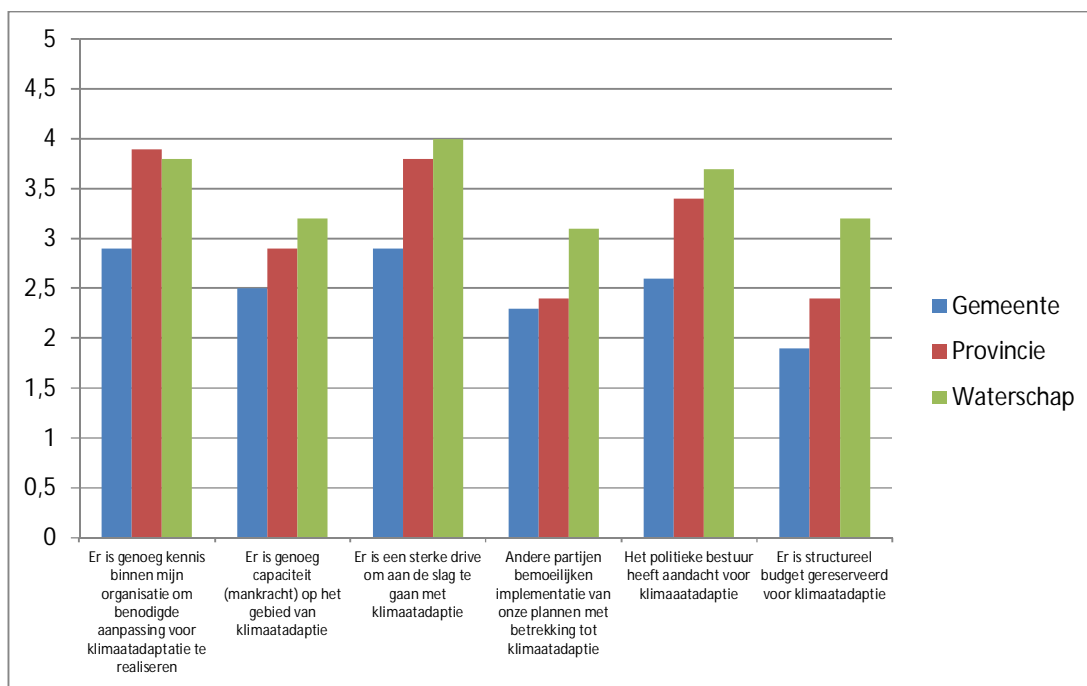
3.6 Kansen en Barrières

Bovenstaande geeft de huidige stand van zaken aan. In de komende jaren zal hierop voortgebouwd worden. Daarom is in de enquête ook een vraag opgenomen over mogelijke barrières die de voortgang kunnen belemmeren. Figuur 11 geeft weer welke barrières door de verschillende partijen het meest gevoeld worden.

Gemeenten ervaren meer dan de waterschappen en de provincies de zes genoemde factoren uit figuur 11 als barrières (gemiddelde scores liggen onder de 3). Dat wil niet zeggen dat bij alle gemeenten dit het geval is, maar dat een (heel) aantal gemeenten een 2 of lager hebben ingevuld, wat correspondeert met 'in lage mate aanwezig' en dus een belemmering vormt⁵. Veel gemeenten ervaren vooral het gebrek aan structureel budget als belangrijkste barrière. Ook wordt een gebrek aan capaciteit (mankracht) ervaren. Bij circa de helft van de gemeenten wordt ook de beperkte aandacht vanuit het politiek bestuur voor klimaatadaptatie als een barrière ervaren. De waterschappen daarentegen ervaren deze zes factoren niet of nauwelijks als barrière (scores hoger dan 3, corresponderend met 'niet in hoge noch in lage mate'). De afhankelijkheid van andere partijen waarmee moet worden samengewerkt is wel een aandachtspunt. Opvallend zijn de hoge scores voor 'drive', 'kennis' en politieke aandacht. Dat geeft aan dat deze factoren bij de meeste waterschappen ruimschoots voldoende zijn en juist niet als belemmeringen worden gezien. De provincies hebben hier een middenpositie. Vooral de samenwerking met andere partijen en gebrek aan structureel budget voor klimaatadaptatie wordt door een aanzienlijk deel van de provincies gezien als barrières.

⁵ Uitzondering hierop vormt de barrière "andere partijen, waar wij afhankelijk van zijn, bemoeilijken de implementatie van onze plannen met betrekking tot klimaatadaptatie". Deze vraag is ter controle negatief gesteld: hoe hoger de score hoe meer dit een barrière is, dit in tegenstellingen tot de andere 5 factoren waarbij een hogere score juist een kans aangeeft.

Overall lijken de twee belangrijkste barrières te liggen in het beschikbare budgetten en in de samenwerking.

Figuur 11 Barrières en kansen die de respondenten ervaren ten aanzien van klimaatadaptatie (schaal 1-5: 1 = zeer lage mate, 5 zeer hoge mate)

3.7 Samenwerking tussen overheden

Zowel de gemeenten als de provincies geven aan veel samen te werken met waterschappen bij het werken aan ruimtelijke adaptatie (zie tabellen 9 t/m 11). Er wordt door de gemeenten over het algemeen minder met het rijk samengewerkt dan met de andere organisaties. De provincies werken nadrukkelijker met het rijk samen, en ook de provincies en waterschappen werken op het gebied van overstroming wel nadrukkelijk met het rijk samen. Ook in deze tabellen vallen de relatief lage scores op het gebied van hittestress op. Rond dit thema wordt relatief weinig samengewerkt, simpelweg omdat men relatief weinig actief is op dit thema.

Tabel 9. Mate van samenwerking door gemeenten met andere partijen (1 = zeer lage mate van samenwerking, 5 = zeer hoge mate van samenwerking)

	Wateroverlast	Droogte	Overstroming	Hittestress
Provincie	3,2	2,8	3,4	2,6
Waterschap	4,2	3,3	3,9	2,8
Rijk	2,9	2,5	3,2	2,3

Tabel 10. Mate van samenwerking door provincies met andere partijen
(1 = zeer lage mate van samenwerking, 5 = zeer hoge mate van samenwerking)

	Wateroverlast	Droogte	Overstroming	Hittestress
Gemeenten	--6	--	--	--
Waterschap	4,5	4,4	4,6	3,3
Rijk	3,7	3,8	4,3	3,3

Tabel 11. Mate van samenwerking door waterschappen met andere partijen
(1 = zeer lage mate van samenwerking, 5 = zeer hoge mate van samenwerking)

	Wateroverlast	Droogte	Overstroming	Hittestress
Gemeente	-- ⁷	--	--	--
Provincie	3,9	3,5	4,2	2,6
Rijk	3,3	3,2	3,5	2,0

3.8 Samenwerking tussen overheden en stakeholders

Ruimtelijke maatregelen zoals maatregelen rond klimaatadaptatie vragen veelal om samenwerking tussen overheden en stakeholders. Tabel 12 laat zien in hoeverre gemeenten, provincies en waterschappen vinden dat ze de relevante stakeholders hebben betrokken bij het werken aan ruimtelijke adaptatie.

De tabel maakt zichtbaar dat provincies hoger lijken te scoren op het betrekken van stakeholders dan gemeenten en waterschappen. Dit verschil is overigens niet voor alle thema's statistisch significant, wat te maken heeft met het – relatief lage - aantal provincies (n=8) in de dataset dat deze vraag heeft ingevuld. Daarnaast laat de tabel zien dat stakeholders het meest betrokken worden bij de thema's wateroverlast en overstroming. Het zijn dus de thema's die de meeste aandacht krijgen, het belangrijkste worden gevonden en waarin dientengevolge ook de stakeholders het meest nadrukkelijk worden betrokken.

Tabel 12. Gemiddelde score m.b.t. het betrekken van relevante stakeholders bij het aanpakken van:
(score 1 = in zeer lage mate, score 5 = in zeer hoge mate)

	Wateroverlast	Droogte	Overstroming	Hittestress
Gemeente	3,6	2,4	3,3	1,8
Provincie	4,1	3,9	4,3	2,1
Waterschap	3,7	3,3	3,8	1,8
Totaal	3,7	2,6	3,5	1,89

3.9 Meekoppelen

In de uitvoering van maatregelen rond ruimtelijke adaptatie kunnen gemeenten, provincies, waterschappen en ministeries baat hebben bij het slim inzetten van investeringen t.b.v. klimaatadaptatie in projecten van andere partijen. Dit wordt ook wel het meekoppelen van

⁶ Slechts 3 respondenten van provincies hebben de vraag over samenwerking met gemeenten ingevuld. Dit aantal is te laag om betrouwbare cijfers weer te kunnen geven.

⁷ Slechts 3 respondenten van waterschappen hebben de vraag over samenwerking met gemeenten ingevuld. Dit aantal is te laag om betrouwbare cijfers weer te kunnen geven.

investeringen genoemd. Het kan helpen om ruimtelijke adaptatie tegen relatief lage kosten te realiseren, omdat een groot deel van de investeringen toch al gedaan moet worden. Tegelijkertijd kan het project meerwaarde krijgen door de extra investeringen voor ruimtelijke adaptatie.

De onderstaande tabel (tabel 13) laat zien in hoeverre partijen vinden dat ze al actief meekoppelen. De tabel laat een bekend beeld zien, namelijk dat de partijen het meest actief zijn met meekoppelen ten aanzien van wateroverlast en waterveiligheid, terwijl er rond droogte en hittestress minder aandacht is voor het meekoppelen van investeringen. De waterschappen lijken op alle thema's behalve hittestress wat vaker dan de andere organisaties investeringen mee te koppelen met anderen.

Tabel 13. Gemiddelde score m.b.t. het meekoppelen van de eigen investeringen met andere partijen

(score 1 = in zeer lage mate, score 5 = in zeer hoge mate)

	Wateroverlast	Droogte	Overstroming	Hittestress
Gemeente	3,3	2,2	2,9	1,7
Provincie	3,9	3,1	3,3	2,1
Waterschap	4,0	3,4	3,9	1,6
Totaal	3,5	2,4	3,0	1,7

4 Conclusies

4.1 Hoofdconclusies

De eerste conclusie is dat uit de nulmeting het beeld naar voren komt dat zowel gemeenten, waterschappen, provincies als de Rijksoverheid serieus met de thema's uit de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie aan de slag zijn. In de afgelopen jaren is in het deltaprogramma veel kennis ontwikkeld en dat vertaalt zich in beleid.

Een tweede conclusie is dat de waterschappen het verst gevorderd lijken te zijn. Dat is op zich niet verrassend, omdat de waterschappen al sinds de jaren '90 bezig zijn met klimaatverandering, juist omdat klimaateffecten een sterke relatie hebben met waterhuishouding. De provincies zijn ook nadrukkelijk met de thema's uit de DBRA bezig – wat ook naar voren komt uit de analyse van de waterplannen/omgevingsvisies. Onder gemeenten is de variatie nog groot. Gemeenten geven aan wel aan de slag te zijn met de thema's uit de DBRA, maar gemiddeld gezien in mindere mate dan de provincies en waterschappen.

Een derde conclusie is dat er meer aandacht lijkt te zijn voor de klimaateffecten met betrekking tot wateroverlast en waterveiligheid dan met betrekking tot droogteproblematiek of hittestress. Vooral bij gemeenten komt dit beeld naar voren. Dit is deels te verklaren doordat droogteproblematiek minder zichtbaar is en deels doordat droogteschade plaatsvindt in de landbouw en natuur en minder in stedelijk gebied (met uitzondering van paalrot). Bij de waterschappen en provincies is dit beeld gevarieerder. In een aantal gevallen wordt wel veel en in een aantal gevallen wordt minder aandacht aan droogte besteed. Dit komt vooral doordat droogteproblematiek niet overal aan de orde is.

Een vierde conclusie is dat hittestress bij zowel de gemeenten, waterschappen als provincies nog nauwelijks een thema is, zowel op het gebied van de kennisontwikkeling als op beleidsontwikkeling. Hittestress is een relatief nieuw begrip en vanuit die constatering is het gebrek aan kennis en beleid te begrijpen. Dit thema lijkt zich nog meer dan de andere te bevinden in de 'weten'-fase.

Ten aanzien van de trits weten - willen - werken kan voorzichtig worden geconcludeerd dat het merendeel van de gemeenten, waterschappen, en provincies de fase van 'weten' grotendeels hebben doorlopen en nu toe zijn aan de fasen van 'willen' en 'werken'. (zie figuur 10), met uitzondering t.a.v. hittestress. Een vergelijkbare conclusie kan worden getrokken voor de Rijksoverheid, ten aanzien van weten - willen - werken. Vanuit Rijkswaterstaat lijken met name waterveiligheid en wateroverlast belangrijke opgaven. Voor hittestress en droogte is de opgave beperkt.

Voor zowel de Rijksoverheid als de decentrale overheden wil dit overigens niet zeggen dat er geen activiteiten meer plaats vinden in het 'weten'-domein en evenmin dat 'automatisch' de stap naar 'willen' en 'werken' wordt gezet. Het proces is in de werkelijkheid niet zo lineair als de trits soms doet vermoeden. Door het jaarlijks volgen van deze ontwikkelingen kan echter wel een beeld worden gegeven van de voortgang en kan hier – waar mogelijk en wenselijk – geleerd, ondersteund en gestuurd worden.

Een zesde conclusie is dat de barrières die ervaren worden heel verschillend zijn tussen de gemeenten, waterschappen en provincies. Veel gemeenten ervaren vooral het gebrek aan structureel budget, gebrek aan capaciteit (mankracht) en gebrek aan politieke aandacht als barrière. De waterschappen ervaren daarentegen dat dit ruimschoots aanwezig is, maar dat

afhankelijkheid van anderen een potentiële barrière is. De provincies zien de samenwerking met andere partijen en gebrek aan structureel budget voor klimaatadaptatie als belangrijkste barrières.

4.2 Tot slot

Op basis van alleen een nulmeting kunnen wel uitspraken gedaan worden over de stand van zaken, maar niet over de voortgang. Deze nulmeting kan in deze fase dus nog geen uitspraken doen of de doelstelling van de DBRA dat klimaatbestendig en waterrobuust inrichten in 2020 is vastgelegd in beleid wel of niet haalbaar is. Wel constateren we dat droogte en hittestress vooralsnog minder aandacht krijgen van de meeste partijen. Veel partijen houden wel nadrukkelijk rekening met de andere twee thema's uit de DBRA - wateroverlast en waterveiligheid - al is dat vaak niet onder de noemer van de DBRA of benamingen als ruimtelijke adaptatie, klimaatbestendigheid of waterrobuust inrichten.

Belangrijk aandachtspunt voor alle partijen is om nog scherper in beeld te krijgen wat de daadwerkelijke opgaven zijn ten aanzien van de vier thema's. Samenwerking en gezamenlijk de verantwoordelijkheid nemen om aan slag te gaan met dergelijke thema's is van cruciaal belang. Ruimtelijke adaptatie vraagt om integraliteit en het verbinden van korte en lange termijn. Hierbij is het ook belangrijk zich te realiseren dat klimaatadaptatie verder gaat dan alleen ruimtelijke adaptatie: ook bewustwording en omgaan met calamiteiten zijn hierbij bijvoorbeeld belangrijk (Klimaatadaptatie in city marketing, GGD hitteplannen etc.). Dit kan alleen worden geadresseerd als over sectoren en politieke termijnen heen wordt gedacht.

A Definitieve vragenlijst Enquête DBRA

Gegevens van de Organisatie

Vraag 1.

Deze vragenlijst wordt ingevuld door

- Waterschap
- Provincie
- Gemeente
- Rijk

Vraag 2.

Wat is de naam van uw organisatie?...

Waterrobustheid, klimaatbestendigheid in beleid en uitvoering

Vraag 3

- In welke mate weet uw organisatie wat de gevolgen van klimaatverandering zijn voor haar beheersgebied ten aanzien van:

[In zeer lage mate / lage mate /noch lage noch hoge mate / hoge mate / zeer hoge mate]

- wateroverlast
- droogte of (grond) watertekorten
- overstromingsrisico's
- hittestress (opwarming van de stad/bebouwd gebied als gevolg van klimaatverandering met mogelijke effecten als: gezondheidsklachten, uitzetten van stalen bruggen).

De volgende vragen zijn bedoeld om de omvang van de opgave rond klimaatverandering in kaart te brengen.

Vraag 4.

- Voor welk % van het grondgebied verwacht u dat voor 2050 ruimtelijke aanpassingen/maatregelen nodig zijn met betrekking tot:
  - Wateroverlast: ..... %
  - droogte of (grond) watertekorten: .....%
  - overstromingsrisico's: .....%
  - hittestress: .....%.

Antwoord categorieën zijn: <25%, 25-40%, 40-50%, 60-80%, > 80%

Vraag 5

- De ruimtelijke aanpassingen/maatregelen die genomen moeten worden, zijn gemiddeld genomen in financiële zin:

- Zeer beperkt/beperkt/niet beperkt maar ook niet ingrijpend/ingrijpend/zeer ingrijpend
- Voor wateroverlast

- voor droogte of (grond) watertekorten
- voor overstromingsrisico's
- voor hittestress

Vraag 6

- De ruimtelijke aanpassingen/maatregelen die genomen moeten worden, zijn gemiddeld genomen in ruimtelijke zin:

Zeer beperkt/beperkt/niet beperkt maar ook niet ingrijpend/ingrijpend/zeer ingrijpend

- voor wateroverlast
- voor droogte of (grond) watertekorten
- voor overstromingsrisico's
- voor hittestress

Vraag 7

- In hoeverre heeft uw organisatie inzicht in de mogelijke effecten van overstromingen ten aanzien van vitale en kwetsbare functies (o.a. ziekenhuizen, elektriciteitsvoorziening, evacuatie routes, etc.).

[In zeer lage mate / lage mate /noch lage noch hoge mate / hoge mate / zeer hoge mate]

Vraag 8

- In welke mate zijn de volgende stellingen van toepassing op uw organisatie. "vink aan wat op uw organisatie van toepassing is"
- Het politieke bestuur van uw organisatie heeft aandacht voor: wateroverlast/droogte/overstroming/hittestress
- Binnen de organisatie zijn relevante afdelingen betrokken bij wateroverlast/droogte/overstroming/hittestress
- Relevante stakeholders zijn betrokken bij wateroverlast/droogte/overstroming/hittestress
- In de beleidsplannen van uw organisatie wordt rekening gehouden met de effecten van wateroverlast/droogte/overstroming/hittestress
- Het is de standaard om in de uitvoering van programma's, projecten, activiteiten) binnen uw organisatie rekening te houden met de mogelijke effecten van wateroverlast/droogte/overstroming/hittestress
- Binnen uw organisatie is structureel budget gereserveerd voor wateroverlast/droogte/overstroming/hittestressDe opgave voor klimaatadaptatie is binnen uw organisatie vertaald naar een programma en/of projecten voor de aanpak van wateroverlast/droogte/overstroming/hittestress
- Uw organisatie heeft beleid opgesteld ter bescherming van vitale en kwetsbare functies tegen overstromingen.

[In zeer lage mate / lage mate /noch lage noch hoge mate / hoge mate / zeer hoge mate]

Vraag 9.

Deze vraag is bedoeld om de samenwerking tussen overheden in kaart te brengen.

- In hoeverre werkt uw organisatie samen met gemeenten bij de aanpak van wateroverlast/...../.....
- In hoeverre werkt uw organisatie samen met provincies bij de aanpak van wateroverlast/...../.....
- In hoeverre is er aandacht voor meekoppelen van uw eigen investeringen met (geplande) investeringen van andere partijen om klimaatadaptatie te bevorderen ten behoeve van: wateroverlast/...../.....

Vraag 10

- In welke mate zijn de volgende thema's vastgelegd in:
  - Structuurvisie wateroverlast/droogte/overstroming/hittestress
  - Bestemmingsplan
  - Gemeentelijk rioleringsplan
  - Verordeningen
  - Peilbesluit
  - Water(beheer)plan/programma
  - Beheer en onderhoudsplannen
  - Uitvoeringsprogramma's
  - Intentieverklaringen en/of convenanten
  - Monitoring en evaluatieprogramma
  - Anders, nl...

[In zeer lage mate / lage mate /noch lage noch hoge mate / hoge mate / zeer hoge mate]

Vraag 11.

- In welke mate houdt uw organisatie in de uitvoering van haar plannen (bijvoorbeeld bij rioleringswerkzaamheden, inrichting openbare ruimte, aanleg en beheer van groen, nieuwbouw en herstructureringsprojecten) rekening met de mogelijke effecten van:
  - wateroverlast
  - droogte of (grond) watertekorten
  - overstromingsrisico's
  - hittestress

[In zeer lage mate / lage mate /noch lage noch hoge mate / hoge mate / zeer hoge mate]

Kansen en barrières

Doel van de monitor is om naast inzicht in ontwikkelingen rond klimaatbestendig en waterrobuust inrichten het leerproces ten aanzien van de uitvoering te faciliteren. In onderstaande vraag willen we graag weten welke barrières en kansen uw organisatie ervaart ten aanzien van klimaatbestendig en waterrobuust inrichten.

Vraag 12

In welke mate zijn onderstaande stellingen van toepassing op uw organisatie?

[In zeer lage mate / lage mate /noch lage noch hoge mate / hoge mate / zeer hoge mate]

- In lopende ruimtelijke projecten (o.a. gebiedsontwikkeling, herstructurering, aanleg infrastructuur, vervanging) is klimaatadaptatie een leidend principe.
- Er is genoeg kennis binnen mijn organisatie om de benodigde aanpassingen in de ruimtelijke inrichting die bijdragen aan klimaatadaptatie te realiseren.
- Wij houden in de uitvoering van onze plannen (bijvoorbeeld bij rioleringswerkzaamheden, inrichting openbare ruimte, aanleg en beheer van groen, nieuwbouw en herstructureringsprojecten) rekening met klimaatadaptatie.
- Er is genoeg capaciteit (mankracht) op het gebied van klimaatadaptatie.
- Er is binnen de organisatie een sterke drive om aan de slag te gaan met klimaatadaptatie.
- Andere partijen, waar wij afhankelijk van zijn, bemoeilijken de implementatie van onze plannen met betrekking tot klimaatadaptatie.

Perceptie van de ontwikkelingen binnen uw organisatie

Tot slot willen we graag weten wat uw beeld is van de ontwikkelingen binnen uw organisatie ten aanzien van klimaatbestendig en waterrobuust inrichten.

Vraag 13

Hoe ver is uw organisatie op een schaal van 1 tot 10 met het aanpakken van de opgaven op het gebied van:

- Wateroverlast als gevolg van klimaatverandering
- Droogte als gevolg van klimaatverandering
- Risico op waterveiligheid als gevolg van klimaatverandering
- Hittestress als gevolg van klimaatverandering
- Bescherming van vitale en kwetsbare functies

Score 1 betekent dat uw organisatie net begonnen is met het aanpakken van klimaatbestendig en waterrobuust inrichten, score 10 betekent dat het beheersgebied van uw organisatie helemaal klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht.

Tot slot

Graag ontvangen wij uw contactgegevens. De reden hiervoor is dat wij u dan de resultaten van de enquête kunnen toesturen.

Voor de helderheid: voor de Waterschappen, Provincies en Rijk blijft uw anonimiteit op twee manieren gewaarborgd. Ten eerste krijgt geen andere partij dan Deltares/Erasmus Universiteit/King inzage op respondenten niveau in de enquête. Ten tweede zullen enkel geaggregeerde gegevens gepubliceerd worden die niet herleidbaar zijn naar een individuele

organisatie. Voor de gemeenten geldt dit niet, hun input en die van andere gemeenten kunnen zij zelf terug vinden op www.waarstaatjegemeente.nl.

Contactgegevens:

- Naam:
- Email:
- Telefoonnummer:
- Functie:

Heeft u verdere opmerkingen over (het omgaan met) klimaatverandering of over deze enquête? Dan kunt u deze hieronder noteren

.....

Wij danken u hartelijk voor het invullen van de enquête!